

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh668>

MA'LÛMÂT-İ İBTİDÂİYYE VE NESÂYİH-İ NÂFİA KİTABININ ÇEŞİTLİ AÇILardan İNCELENMESİ

Kemal Zeki ZORBAZ*
Hüseyin ÖZÇAKMAK**

Özet

Bu çalışmada, 1313 (1883/1884) yılında yayımlanan ve dört ciltten oluşan Ta'lîm-i Kırâat adlı eserin ilk cildi olan *Ma'lûmât-i İbtidâiyye ve Nesâyih-i Nâfia*; bugünkü alfabeyle çevrilerek çeşitli açılardan incelenmiştir. Çalışma, nitel araştırma tekniklerinden doküman analizi ile gerçekleştirilmiştir. Kitapçı Arakel Efendi tarafından yazılan eserin amacı; çocukları, alfabeyle öğrendikten sonra, manasını kolayca anlayabilecekleri terkiplerle okumaya alıştırmak, kendilerine en çok lazım olan bilgilerle birlikte onları güzel bir şekilde terbiye edecek fikirleri vermektir. Yapılan incelemede, eserde 29'u bilgilendirici, 6'sı öyküleyici olmak üzere 35 metnin kullanıldığı; öyküleyici metinlerin öğüt verici nitelikte olduğu, bilgilendirici metinlerin "nasihat, görgü kuralları, bilimsel, dini bilgi, atasözü" içerikli olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada, metin işleme sürecinin "metin, bilinmeyen kelimeler ve metin altı soruları (ta'lîmler)" sırasıyla gerçekleştirildiği, metinlerin ortalama 282 kelime uzunluğa sahip olduğu, her metnin ortalama 6 bilinmeyen kelime ve 7 metin altı sorusundan oluştuğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Ta'lîm-i Kırâat, Ma'lûmât-ı İbtidâiyye ve Nesâyih-i Nâfia, Kırâat Kitapları, Okuma Öğretimi, Türkçe Öğretimi.*

Evaluation of the Book of Ma'lûmât-i İbtidâiyye ve Nesâyih-i Nâfia According to Various Aspects

Abstract

In this study, *Ma'lûmât-i İbtidâiyye ve Nesâyih-i Nâfia*, published in 1313 (1883/1884) and the first volume of Ta'lîm-i Kırâat that consisted of four volumes, was

* Yrd.Doç.Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü

** Dr, Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü

investigated by transcribing into current alphabet. Study was carried out by document analysis of the qualitative research techniques. The aim of the book written by Kitapçı Arakel Efendi, was to accustom students to read, by using *compound words* that their meaning can be smoothly understood after they learned the alphabet; to give students the most necessary information and training ideas in an appropriate way. Following the analysis, it was found that the book had 35 text, including 29 informative and 6 narrative text. And it was determined that all of narrative texts had advisory nature; and informative texts had contented "advice, etiquette, scientific knowledge, religious knowledge and proverbs" Nevertheless in the study it was determined that text processing was realized "text, unknown words and under-text questions (practices)" respectively and that texts were consisted of averagely 282 words, 6 unknown words and 7 under-text questions.

Keywords: *Ta'lim-i Kırâat, Ma'lûmât-ı İbtidâiyye ve Nesâyih-i Nâfia, Reading Books, Reading Instruction, Turkish Language Teaching.*

1. Giriş

Osmanlı devrinde Lisan-ı Osmanî'nin ya da Türkçe öğretiminin sistemli bir şekilde yapılması, ilköğretimin mecburi hâle getirildiği 1869 yılından başlatılabilir.

1869'da yayımlanan Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi'ne göre her mahalle ve karyede veya iki mahalle veya bir iki karyede bir sıbyan mektebi bulunacak (3.Madde) ve öğrenim süresi dört yıl (6.Madde) olacaktı (Mahmud Cevad, 2002: 405). Bu nizamnameyle ilkokul mecburi hâle getirilerek eğitimde önemli bir adım atılmıştır.

İlköğretimin zorunlu olması zamanla eğitimde kalitenin artırılması meselesini gündeme getirmiştir. II. Abdülhamit ilköğretime çok önem vermiştir. Onun döneminde ilkin, eski/geleneksel yöntemle (usul-i atika) eğitim yapan sıbyan mektepleri yeni yöntemle (usul-ü cedide) eğitim yapan iptidaiye çevrilmiş ve yeni iptidai okullar açılmıştır (Alkan, 2000: 9). 1800'lerde bu iptidailerde elifba, Kur'an-ı Kerim, tecvit, ilmihal, ahlak, sarf-ı Osmanî, imla, kıraat, mülahhas tarih-i Osmanî, muhtasar coğrafya-yı Osmanî, hesap, hüsn-i hat okutuluyordu (Sakaoğlu, 2003: 101; Binbaşıoğlu, 2009: 223).

İptidailerde okutulan derslere bakıldığında bugünkü Türkçe dersinin *elifba, sarf-ı Osmanî, imla, kıraat ve hüsn-i hat* şeklinde işlendiği görülmektedir. Bundan dolayı Osmanlı iptidailerindeki Türkçe öğretimi çalışmaları öncelikle bu dersler çerçevesinde ele alınmalıdır.

Osmanlı dönemi Türkçe öğretimi tarihiyle ilgili olarak, iptidailerde verilen ilk okuma-yazma öğretimine ilişkin önemli çalışmalar (Akyürek, 1998;

Temizyürek, 1999; Temizyürek, 2000; Akyüz, 2000; Şahbaz, 2005) yapıldığı söylenebilir. Ancak ilk okuma-yazma öğretimi yanında iptidailerde verilen Türkçe öğretimiyle ilgili diğer derslere ilişkin (*sarf-ı Osmanî, imla, kıraat, kitabet ve hüsn-i hatla*) çalışmalara da ihtiyaç vardır. Osmanlı dönemi Türkçe öğretimi tarihi ile ilgili kitabet (Ökten, 2013) ve kıraatle (Topçuoğlu, 2000; Gökçe, 2012) alakalı oldukça az sayıda da olsa çalışma mevcuttur.

Şahbaz'a (2005: 355) göre Osmanlı dönemi Türkçe öğretimi tarihinde okuma becerisi ulaşılması beklenen öncelikli hedeftir. Okumanın bu anlamda önemli bir yeri vardır. Osmanlı döneminde okuma, kıraat dersinde ve kıraat kitapları kullanılarak geliştirilmeye çalışılmıştır. O dönemdeki kıraat dersleri hakkında bilgi edinmek, okutulan kıraat kitaplarının incelenmesiyle mümkündür. Bu sebeple bu çalışmanın amacı, Osmanlı döneminde okuma becerisinin nasıl geliştirilmeye çalışıldığının anlaşılmasında fayda sağlayabilecek olan ve döneminde oldukça çok sayıda baskı yapan *Ta'lîm-i Kırâat* adlı okuma setinin ilk kitabı olan *Ma'lûmât-i İbtidâiyye ve Nesâyih-i Nâfia*'nın bugünkü alfabeyle çevrilmesi ve incelenmesidir.

2. Yöntem

2.1. Model

Bu çalışmada, nitel araştırma tekniklerinden doküman incelemesi yapılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2006: 187) göre doküman inceleme tekniği, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Prior (2008: 230), standart yaklaşıma göre doküman analizinde öncelikle *içeriğe odaklanıldığını* ifade etmiştir.

2.2. İncelenen Doküman

Çalışma, *Ta'lîm-i Kırâat* adlı –bugünkü anlamda– okuma setinin *Malûmât-i İbtidâiyye ve Nesâyih-i Nâfia* isimli birinci kitabının 1313¹ (1897/1898) yılında basılan 25. baskısı üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Ta'lîm-i Kırâat, Kitapçı Arakel Efendi tarafından 1299 (1883/1884) yılında kaleme alınmış, Mu'allim Naci tarafından tashih edilmiştir. Eser, dört kısımdan/kitaptan oluşan bir okuma setidir ve yayımlandığı yıllarda onlarca baskı yapmıştır. Ta'lîm-i Kırâat, şu dört kısımdan oluşmaktadır:

¹ Tarih çevirmelerinde Türk Tarih Kurumunun “Tarih Çevirme Kılavuzu” kullanılmıştır. <http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=385>

1. Malûmât-i İbtidâiyye ve Nesâyih-i Nâfia
2. Tehzib-i Ahlâk ve Islah-ı Nefs
3. Tenvir-i Efkâr ve Tefhim-i İnsaniyet
4. Ulviyet-i Efkâr ve Kemâlât-ı İnsaniye

Bu çalışma kapsamında incelenen Malûmât-i İbtidâiyye ve Nesâyih-i Nâfia, “*Mu’allimin ve Ebeveyn Hazeratına, İhtar-ı Mühim, Mukaddime ve Lahika*” bölümleri ile başlamakta ve toplam 34 kıraat metni ve 1 münacattan oluşmaktadır. İlk baskısında sadece Mukaddime bölümü bulunmaktadır, diğer bölümler sonraki baskılarda eklenmiştir. Eserin yazılış amacı; çocukları, alfabeyi öğrendikten sonra, manasını kolayca anlayabilecekleri terkiplerle okumaya alıştırmak, kendilerine en çok lazım olan bilgilerle birlikte onları güzel bir şekilde terbiye edecek fikirleri vermek, şeklinde ifade edilmiştir.

Yazar Hakkında: Eserde Kitapçı Arakel olarak geçen yazarın asıl adı Arakel Tozluyan’dır. Ermeni kökenli olan Arakel Efendi, Babîâlî’nin ilk kitapçılarından olması yönüyle önemli bir kişidir. Kitapçı dükkânını 1875 yılında Babîâlî’de açmış, çalışmalarını uzun zaman burada sürdürmüştür. 1301 yılında (1884) Matbaa-yı Ebuzziya’da Arakel Kütüphanesi kataloğunu bastırmıştır. Bilhassa Ahmet Rasim, Halit Ziya gibi Osmanlı dönemi edebiyatçılarının önemli eserlerini yayımlamıştır. Mu’allim Naci ile birlikte Ta’lîm-i Kırâat ve Mekteb-i Edep adında okul kitapları hazırlamış; bu eserler 100 kadar baskı yapmıştır. 1912 yılında ölünce, baskı çalışmaları bir müddet oğlu tarafından sürdürülmüş ancak kitabevi 1914 yılında kapanmıştır (İşli, 2006).

2.3. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Eser analiz edilirken, önce eserin çeviri yazısı yapılmış daha sonra incelemeye geçilmiştir. Çalışmanın geçerliliği, nitel araştırmalarda geçerliği sağlayan “gerçekliğin ortaya konması” fikriyle, eserin çeviri yazısı verilerek (Bk. EK) sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla, birinci araştırmacı tarafından baştan sona okunarak çeviri yazısı yapılan eser, ikinci araştırmacı tarafından da okunarak kontrol edilmiştir. Yapılan kontroller sonucunda yanlış okunan kelimeler düzeltilmiş, metnin doğru okunması konusunda fikir birliğine varılmıştır. Eserin günümüz alfabesine çevrilmesi sırasında Arapça ve Farsça kelimelere müdahale edilmemiş, Türkçe kelimelerin günümüzdeki kullanımı esas alınmıştır. Eserdeki *âni*, *ânın*, *ândan*, *göğercin*, *dürlü*, *yigirmi*, *içün*, *süd*, *virnek* vb. kelimelerin bugünkü kullanımı verilmiştir. Transkripsiyon işaretleri

olarak sadece uzatma (vâde gibi) ve ayın harfi ('ilim gibi) işaretleri kullanılmıştır. Çeviriyazıdan sonraki aşamada eser, giriş kısmındaki açıklamalar ve metin işleme süreci açılarından incelenmiştir.

3. Bulgular

Bulgular, eserin giriş kısmında verilen bilgiler ve eserdeki metin işleme sürecinin açıklanması şeklinde ele alınmıştır.

3.1. Eserin Giriş Kısmındaki Açıklamalar

Yazar, eserin başında *Mu'allimîn ve Ebeveyn Hazerâtına, İhtâr-ı Mühim, Mukaddime ve Lâhika* kısımlarında eserle ilgili çeşitli bilgiler vermiştir.

Mu'allimîn ve Ebeveyn Hazerâtına kısmında, öğrencilerin daha kolay okuyabilmeleri için vav harfinin gösterimiyle ilgili olarak, Lûgat-ı Ebuzziya'daki kullanımda benzerlikten dolayı zorluk olması sebebiyle işaretli vav kullanılmadığı ifade edilmiştir.

İhtâr-ı Mühim kısmında yazar, sözü ayırt etme ve durak yerlerinin derecelerini belirlemek için diğer dillerde kullanılan *virgöl, noktalı virgöl (puan virgöl), iki nokta (dü puan) ve noktanın (puanın)* yeni eserlerde kullanıldığını belirterek bu işaretlerin durak derecelerini açıklamıştır. Ayrıca eserinde kullandığı noktalı virgölün tersi olan işaretin (virgöl puan) durak derecesi ve kullanımını hakkında da bilgi vermiştir.

Mukaddime kısmında yazar, vatan evlatlarının güzel terbiyesine hizmet edecek böyle bir eser oluşturmayı çok istediğini belirtmiştir. Yazar; okuma yazma öğretmek, çeşitli bilgiler edindirmek ve çocukları terbiye etmek şeklinde üç temel amacı olduğunu ifade etmiştir. Eser; ahlak, hikmet, fen, sağlık gibi alanlarda Türkçe ve yabancı dilde yazılmış olan kitaplardan seçilen metinlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Ancak metinlerin alındığı kaynaklara yer verilmemiştir. Asrın edebiyatçıları içinde itibarlılarından olan Mu'allim Naci'nin eseri tashih ettiği belirtilmiştir. Ayrıca yazar, eserin, ilim ve fen tahsiline, edep ve ahlak kazandırmaya hizmet edeceğini ümit ettiğini belirtmiştir.

Lâhika kısmında anlatılanlara göre, eserin daha sade olması gerektiği konusunda, Kitapçı Arakel Efendi'ye çeşitli uyarılarda bulunanlar olmuştur. Arakel Efendi, bu uyarıları haklı bulmuş, İstanbul dışındaki vilayetlerde okuyan çocukların eserin dilini anlamada zorluk yaşadıklarını kabul etmiştir. Ancak dilde kullanılan tabirlerin en makbul olanlarının payitahtlarda kullanıldığı

fikrini ortaya atarak, daha açık Türkçe olsun diye, eserin dilini bozmak istemediğini ifade etmiştir. Bununla birlikte, her tarafı mümkün mertebe memnun edebilmek için anlaşılması zor olan Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçeleri sayfa altında açıklanmıştır.

3.2. Metin İşleme Süreci

Eserde metin işleme süreci başlıca üç kısımdan oluşmaktadır:

1. Metinler,
2. Bilinmeyen Kelimeler,
3. Metin Altı Soruları (Ta'limler).

Eser, 34 kıraat metninden oluşmaktadır. Ayrıca 14 ve 15. kıraat metinleri arasında “Münacat” başlıklı metin kitaba dâhil edilmiştir. Eserde toplam 35 metin bulunmaktadır. Metinlerin 29’u bilgilendirici, 6’sı öyküleyici (28, 29, 30, 31, 32 ve 34.kıraatler) metindir. Eserde şiir türünde hiç metin bulunmadığı görülmektedir. Öyküleyici metinler genel olarak öğüt verici niteliktedir. Bilgilendirici metinler ise farklı konuları ele almaktadır:

Tablo 1: Bilgilendirici Metinlerin İçerikleri

Nasihahat	Görgü Kuralları	Bilimsel	Dini Bilgi	Atasözü
1, 2 ve 4. Kıraatler	13, 18, 22, 24, 26 ve 27. Kıraatler	3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 16, 19, 20, 23 ve 25. Kıraatler	Münâcât, 12, 17 ve 21. Kıraatler	33. Kıraat

İlk iki kıraat bir çocuğun ağzından verilmiş nasihatler şeklindedir. Bunların yanında dördüncü kıraat “Nesâyih” başlığı altında on bir tane nasihati içermektedir. Altı metin (13, 18, 22, 24, 26, 27. kıraatler) görgü kurallarına ilişkindir. Eserde; zaman (3. kıraat), hayvanlar (5. kıraat), madenler (7. kıraat), bitkiler (8. kıraat), gıda (9. kıraat), sanat (10. kıraat), mevsimler (14.kıraat), âlem (15. kıraat), güneş (16. kıraat), yıldızlar (19. kıraat), ay (20. kıraat), hava (23. kıraat) ve dünyaya (25. kıraat) ilişkin bilimsel nitelikli metinler yer almaktadır. Bu metinler arasında yer alan 6. kıraatte insanlarla hayvanlar karşılaştırılmakta; 11. kıraatte ise terbiye ve ilim konusu ele alınmaktadır. 12, 17, 21. kıraat ve Münâcât dini nitelikli bilgilendirici metinlerdir. 33. kıraatte on sekiz tane atasözüne yer verilmiştir.

Bilgilendirici metinlerin yapısı farklılık göstermektedir. Metinlerin tamamı düz metin şeklinde olmayıp, çeşitli konulardaki dokuz metin (11, 12, 15, 16, 17, 19, 20, 23 ve 25. Kıraatler) soru cevap şeklinde hazırlanmış; nasihatler (4. Kıraat) ve atasözleri (33. Kıraat) madde madde ifade edilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde eserde yer alan kıraat metnlerinin ortalama uzunluğunun 282 kelime olduğu görülmektedir. En uzun metinler 1118 kelimededen oluşan 5. Kıraat ve 764 kelimededen oluşan 25. kıraattir. En kısa metinler ise 104'er kelimededen oluşan 29 ile 33. Kıraatler ve Münâcât metnidir.

Tablo 2: Metinlerin Kelime Sayıları, Bilinmeyen Kelime Sayıları ve Metin Altı Soru Sayıları

	Metnin Başlığı	Kelime Sayısı	Bilinmeyen Kelime Sayısı	Metin Altı Soru Sayısı
1. Kıraat	Mektebe Devam	288	8	14
2. Kıraat	Büyümek	158	1	5
3. Kıraat	Vakit	524	8	26
4. Kıraat	Nesâyihi	128	7	7
5. Kıraat	Hayvanlar	1118	20	18
6. Kıraat	İnsanın Sâir Hayvanlardan Farkı	282	7	5
7. Kıraat	Arz Ma'deniyat	590	5	20
8. Kıraat	Nebâtât	300	1	7
9. Kıraat	Nafaka-Gıda	133	4	8
10. Kıraat	San'at	214	12	10
11. Kıraat	Terbiye-İlim	113	4	0
12. Kıraat	Hikmet	404	26	0
13. Kıraat	Sofrada Terbiyeye Riâyet	111	0	5
14. Kıraat	Mevsimler	355	2	16
Münâcât	Cenâb-ı Hakk'ın Her Yerde Hâzir, Nâzir Olması	104	10	11
15. Kıraat	Âlem	147	2	0
16. Kıraat	Güneş	228	4	0
17. Kıraat	Hilkat-i Âlem	151	1	0
18. Kıraat	Başkalarını Rahatsız Eden Ba'zı Hâllerden Sakınmak	185	0	7
19. Kıraat	Yıldızlar	328	1	0
20. Kıraat	Ay	443	4	0
21. Kıraat	Hikmet-i İlahiye	153	17	5
22. Kıraat	Hürmetsizlik-Riâyetsizlik	225	2	0
23. Kıraat	Hava	604	10	0
24. Kıraat	Terbiyesiz Şakalar- Uygunsuz Hâller	350	5	9
25. Kıraat	Dünya	764	17	0
26. Kıraat	Hoş Geçiniş	174	4	6
27. Kıraat	Terbiyeli İnsan	205	8	0
28. Kıraat	Letâif	133	2	10
29. Kıraat	Vaadini İcra Etmek	104	5	6

30. Kıraat	Vicdana İttibâ	127	1	10
31. Kıraat	Nâsîh Bir Pederin Çocuğu	288	6	12
32. Kıraat	Küçük Bir Kızın Bir Cevâb-ı Hikmet-âmîzi	152	2	8
33. Kıraat	Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü	104	1	0
34. Kıraat	Yedi Yaşında Bir Çocuğun Doğruluğu	194	0	8
Ortalama		282	6	7

Metinlerde geçen, anlamı bilinmeyen Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin yanına * işareti konulmuş, bu kelimelerin anlamları sayfa altında açıklanmıştır. Yazar, bilinmeyen kelimelerin kitabın sonunda değil de sayfa altında verilmesinin nedenini Lâhika'da, çocukları sayfa çevirme zahmetinden kurtarmak şeklinde açıklamıştır. Terkip halindeki Arapça ve Farsça kelimelerin yanına, olduğu kelime sayısı kadar * işareti konmuş ve anlamı verilmiştir. “övmek, korumak, baba” gibi açık anlama sahip bazı Türkçe kelimeler, Arapça ve Farsçaları ile değiştirilmiş, Arapça ve Farsça kelimelerin anlamı şeklinde metin altında ifade edilmiştir. Açık anlama sahip bazı Türkçe kelimelerin, daha az bilinen Arapça ve Farsça kelimelerle değiştirilmesi, metnin dilini daha da ağırlaştırılmıştır. Bununla birlikte, böyle yapılmasında kelime öğretimi amacının güdüldüğü anlaşılmaktadır.

Kelime anlamlarının gösterilmesi sırasında, metinde geçen bağlamdaki anlamlara öncelik verilmiş, birkaç anlamı olan kelimelerin en çok kullanılan anlamları tercih edilmiştir.

Tablo 2’de görüldüğü üzere eserde toplam 207 kelimenin anlamı verilmiştir. Metnin niteliğine göre, anlamı verilen kelime sayısı metinden metne farklılık göstermektedir.

Metin işleme sürecinin son aşamasını, metin altı soruları oluşturmaktadır ve bu sorulara *Ta’lîmler* başlığı altında yer verilmiştir. Yazar Lâhika’da bu soruların amacını, okunan derslerin öğrencilerin zihinlerinde yer edip etmediğini tespit etmek, şeklinde açıklamıştır. Ona göre bu sorular, metinler okunduktan sonra, öğretmen ve veliler tarafından öğrencilere sorulacak, yeterli cevaplar alınırsa diğer derslere geçilecektir. Oluşturulan soruların dışında metne dair fazladan sorular sorulması hususu, öğretmenlerin iradesine bırakılmıştır. Ayrıca öğretmenlerin, öğretim yapılan okulun şartlarına göre, metinleri birleştirerek ya da bölerek işleyebilecekleri belirtilmiştir.

Tablo 2’ye göre, 12 metinde (11, 12, 15, 16, 17, 19, 20, 22, 23, 25, 27 ve 33. kıraatler) metin altı sorularına yer verilmemiştir. Yazar bunun sebebinin Lâhika’da; “metinlerin kısa olması veya cevaplarının içinde olması” şeklinde açıklamıştır. 23 metinde ise ortalama 10 metin altı sorusu sorulmuştur. Bu metinlerde en fazla 26, en az 5 metin altı sorusu bulunmaktadır.

4. Sonuçlar

Yapılan incelemede, eserin amacının; çocukları, alfabeyi öğrendikten sonra, kolayca anlayabilecekleri terkiplerle okumaya alıştırmak, temel bilgiler vermek ve onları güzel bir şekilde terbiye etmek olduğu, eserde noktalama işaretlerinin kullanımına önem verildiği tespit edilmiştir. Ayrıca eserde 6'sı öyküleyici, 29'u bilgilendirici olmak üzere 35 metnin kullanıldığı, öyküleyici metinlerin öğüt verici nitelikte olduğu, bilgilendirici metinlerin “nasihat, görgü kuralları, bilimsel, dini bilgi, atasözü” içerikli olduğu, metin işleme sürecinin “metin, bilinmeyen kelimeler ve metin altı soruları (ta'lîmler)” sırasıyla gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Metinlerin ortalama 282 kelime uzunluğa sahip olduğu, her metnin ortalama 6 bilinmeyen kelime ve 7 metin altı sorusundan oluştuğu tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

Akyürek, S. (1998). *Tanzimat Dönemi İlköğretim Okullarında Usul-i Cedid Hareketi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Akyüz, Y. (2000). Resimli İlk Türkçe Alfabe ve Okuma Kitabımız ve Türk Eğitim Tarihindeki Önemi. *Millî Eğitim*, 147, 3-8.

Alkan, M. Ö.(2000). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*. Ankara: T.C.Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

Kitabcı Arakel (1313-1897/1898). Ta'lîm-i Kırâat (Birinci Kısım): Ma'lûmât-ı İbtidâiyye ve Nesâyih-i Nâfia. İstanbul: Nişan Berberyan - Mikâil Kalpakçıyan Matba'ası.

Binbaşoğlu, C. (2009). *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Gökçe, B. (2012). 1925 Yılında Yayımlanan “Küçük Mektebliye: Yeni Millî Kırâat” Kitabının incelenmesi ve Değerlendirilmesi. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 2 (1), 1-39.

İşli, N. (2006). Babıali'de Yayınları, *Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi 42.Kütüphane Haftası Etkinlikleri*. www.obarsiv.com/nedret_isli.html

Mahmud Cevad İbnü'ş-Şeyh Nâfi (2002). *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı* (Yayına Hazırlayanlar: M. Ergün, T. Duman, S. Arıbaş ve H. H. Dilaver). Ankara: Millî Eğitim Basımevi

Ökten, C. (2013). Yazma Dersinin Serüveni: İnşadan Kompozisyona. *Türkiyat Mecmuası*, 23, 91-108.

Prior, L. F. (2008). Document Analysis. *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods* (Ed. L.M.Given). California: Sage Publications. pp. 230-231.

Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

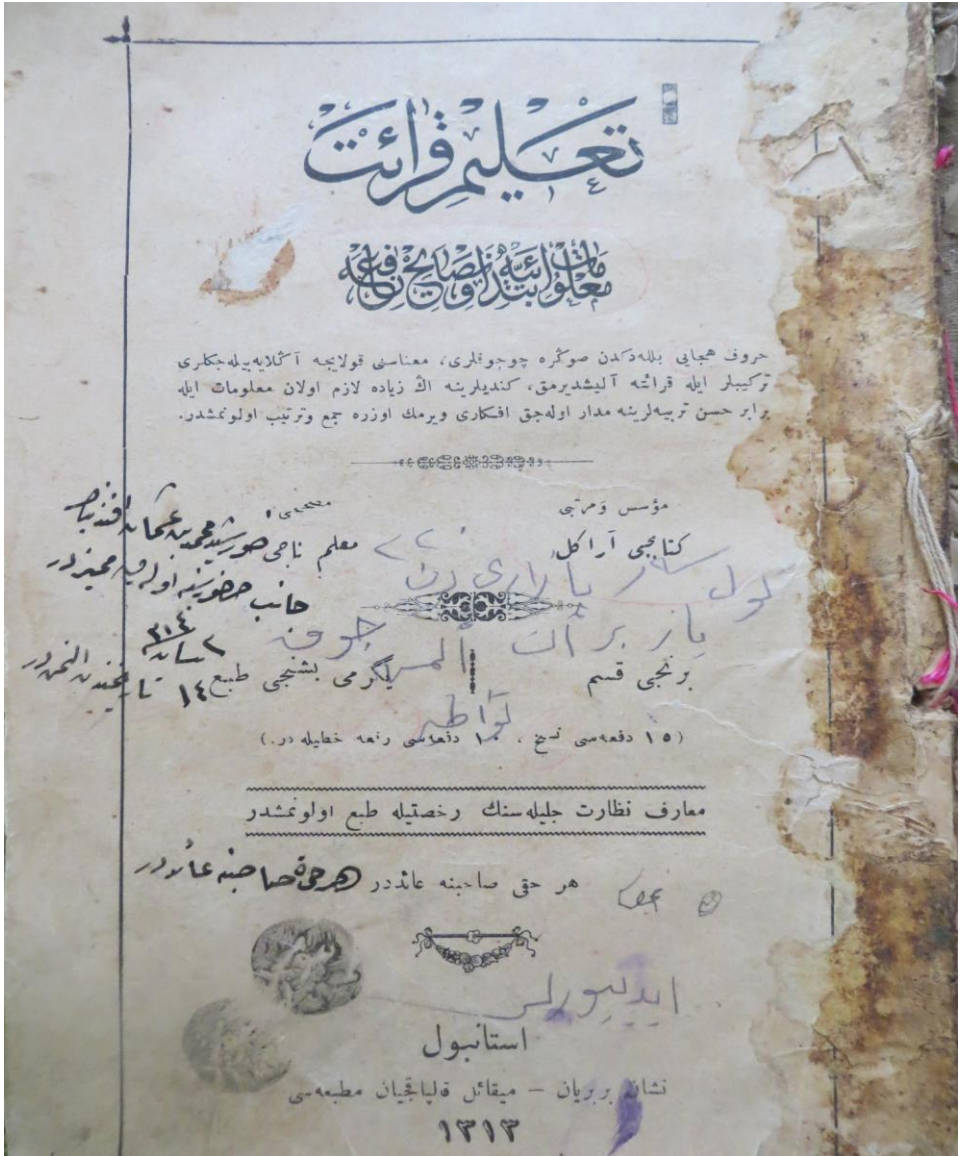
Şahbaz, N. K. (2005). Tanzimat'tan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kadar (1839-1928) Türkiye'de İlkokuma Yazma Öğretimi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Temizyürek, F. (1999). *Selim Sabit Efendi ve Usûl-i Cedit Hareketi İçerisindeki Yeri*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Temizyürek, F. (2000). İlk Okuma Yazma Öğretiminde Selim Sabit'in Yeri ve Önemi. *Bilge*, (23), 110-112.

Topçuoğlu, H. (2000). İbtidaiye Düzeyi Kıraat Kitapları. *Güneyde Kültür*, 11(124), 7-18.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kemal Zeki Zorbaz / Hüseyin Özçakmak

TA'LÎM-İ KIRÂAT

Ma'lûmât-ı İbtidâiyye ve Nesâiyih-i Nâfia

Hurûf-ı hecâyı belledikten sonra çocukları, ma'nasını kolayca anlayabilecekleri terkîbler ile kirâate alıştırmak, kendilerine en ziyâde lâzım olan ma'lûmât ile berâber hüsn-i terbiyelerine medâr olacak efkârı vermek üzere cem' ve tertîb olunmuştur.

Müessis ve Mürettibi/Musahhihi
Kitâbcı Arakel Mu'allim Nâci

Birinci Kısım Yirmi Beşinci Tab'

(15 def'ası nesh, 10 def'ası rik'a hattıyladır.)
Maârif Nezâret-i Celîlesi'nin ruhsatıyla tab' olunmuştur.
Her hakkı sâhibine âiddir.

İSTANBUL

Nişan Berberyan – Mikâil Kalpakçıyan Matba'ası

1313 (1897/1898)

Mu'allimîn ve Ebeveyn Hazerâtına:

Vav'ın dört türlü çıkardığı sedâyı; şâkirdânın hakkıyla ve suhûletle telaffuz edebilmeleri için birtakım işaretler vaz'ı arzu edilmiş, bunun; gerek kırâatimizin diğer kısmında, gerek tab' ve neşrine vasıta olduğum sâir ba'zı mektep kitâblarında isti'mâlî mutasavvir olunmuş idi. Bunun üzerine Lûgat-ı Ebuzziya'da isti'mâl olunan işaretler müreccah addedilmişti. Ancak bu işaretlerin üçü; noktadan 'ibâret olduğu ve bunların isti'mâlî hâlinde noktalı harflerimizle iltibâs vuku'a geldiği; bi't-tecrûbe anlaşıldığı cihetle tebdîline lüzûm görüldü.

Şu kadar ki o nüshâyı müte'âkip diğer bir tab'da başka işaret vaz'ında mahzûr olacağı için yeni işaretler te'hîr edildi. Bunu da istilzâm eden sebeb; aynı zamanda bir sınıfta bulunan şâkirdânın yedlerinde her iki türlü işaretli kitâbdan bulunup karışacağı, bu ise mu'allim ve talebece müşkülâtı mûcib olacağıdır; binâenaleyh ara yerde yine işâretsiz vav'lı kitâb tab' ve tedâvül ettirilmesi, diğer, ya'ni: sâir yolda ihdâs olunan işaretli vav'ın isti'mâlî ise kırâatin bundan sonraki tab'ına taalluku zarûri görüldü.

İhtâr-ı Mühim

Ecza-yı kelâmı tefrîk ve durak mahalleriyle derecelerini ta'yîn için elsine-i sâirede şu dört işaret isti'mâl olunur. Biri (,) dür ki «virgöl», ikincisi: (;) dür ki «puân virgöl», üçüncüsü: (:) dır ki «dü puân», dördüncüsü: (.) dır ki «puân» nâmlarıyla ma'rûftur. Bu işaretler; Lisân-ı Osmânî için dahi kabûl olunup ekser âsâr-ı cedfidede isti'mâl edilmektedir.

Bu işaretlere; hizmetlerine ve makâm-ı isti'mâllerine göre ba'zı erbâb-ı kalem tarafından sâir ba'zı münâsîp isimler de verilmiş ise de biz burada ekser muharrirlerimizle hurûfât dökmeçileri, kitâbçılar, mürettibler ve matba'aların sâir 'amelelerince en ziyâde müsta'mel ve ma'rûf olan isimleri isti'mâl ettik.

«Virgöl» ile «dü puân»ın durak dereceleri pek cüz'î ya'ni bir göz açıp kapayacak kadardır. «Puân virgöl»ün durağı daha ziyâdededir. «puân»ınki de bundan ziyâdededir. Ancak Lisân-ı Osmânî'de öyle bir durak ve tefrîk mahalli daha vardır ki bunların hiçbiri o hizmeti edâ edemez. O gibi mahaller; ya virgöl ile geçitirilmekte, yâhûd bütün bütün işâretsiz bırakılmaktadır. Bu ise ziyâde îrâd olunan misâllerden müstebân olacağı veçhile okuyanın zihnini teşvîş, ma'nâyı ihlâl, durak hakkını kısmen veya kâmilen kaybetmek gibi mahzûrlardan hâlî değildir. Binâenaleyh o gibi mahaller için ayrı bir işâretin lüzûmu hissedilmiştir.

Vâkıâ o yolda ‘ibârelerin siyâk ve sibâkından derhâl ma’nâyâ intikâl edebilen erbâb-ı vukûf; bunun lüzûmundan müstağni olabilirler; lâkin okumağa ve ma’nâ çıkarmağa yeni başlayan etfâl-i Osmâniye ve sâir mübtediler için hal bütün bütün başkadır. Onlar; ders okumak, durak mahallerini tanımak için yardıma, vâsıtaya muhtâçtırlar. İşte o gibi mahaller için ayrı bir işâretin ihdâsına en ziyâde bizi sevk eden sebep, bu husûs olmuştur.

Bu bâbda mu’allimîn ve muharrirîn-i kirâmımızdan çoğunun re’yelerine dahi mürâcaatımızda bu fikrimiz tasvîp buyurulmuştur. İhdâs olunan işâret ise «puânte virgül»ün ‘aksi demek olan şu (;) şekilden ‘ibârettir. Bunun noktası bilakis üstünde olmasına göre ismi de «virgül puân» tesmiyesi münâsîp görülmüştür.

Bunun durak derecesi ise sanki «puân virgül» kadardır. Bu işâret; taammüm edinceye kadar vesâtet-i ’âcizi ile neşredilecek âsârda isti’ mâl olunacağı gibi işbu muhtırada o eserlerin başlarında bulunacaktır.

Misâl: İnsân; kâmil, fâzıl, ‘âkıl, munsif, hayırhâh olmalıdır.

Bu misâlde «insan» lafzı «mübtedâ» ve «müsnedünileyh»dir. «Kâmil», «fâzıl» ve sâir sıfatlar da «haber» ve «müsned»dirler. Burada mezkûr işâretlerin yerine «virgül» konulsa, hem «müsnedünileyh» ile «müsned» birbirine karışmış olur, hem de durak hakkı kısmen kaybedilmiş bulunur. İşaretsiz geçilse, o halde «kâmil» lafzı; «insân» lafzının sıfatı zannolunarak «insân-ı kâmil» okunmak ve binâenaleyh «kâmil insan» anlaşılma ihtimâli vardır.

Misâl-i diğ er: Cenâb-ı Hakk; sebzeleri, meyveleri, mubâh hayvanâtı ve her nev’i erzâkı insâna nafaka olmak üzere halk buyurmuştur.

Bu misâlde «Cenâb-ı Hakk» ta’bîrinin önündeki yeni işâretin yerine «virgül» konulsa, gerçi zihni çokluk teşvîş ve ma’nâyı ihlâl etmez. Lâkin durak hakkı kısmen kaybedilmiş olur. İşâretimiz bırakılsa hem durak hakkı kâmilen kaybedilmiş olur. Hem de «Cenâb-ı Hakk» ta’bîriyle «sebzeleri» lafzı birbirine muzâf ve muzâfun-ileyh zannolunarak o yolda anlaşılma ihtimâli vardır.

«Hilkat-i âlem nedir?» su’âlinin cevâbı olan şu âtîdeki misâlde dahi mezkûr işâretin derece-i lüzûmu daha ziyâde görülecektir:

Cenâb-ı Hakk’ın; yeri, göğü, insânları, hayvanları, otları, ağaçları, elhâsıl âlemde görülen ve görülemeyen sâir şeyleri yoktan var etmesidir.

Bu misâlde cümle-i asliyenin bir kısmı olan «Cenâb-ı Hakk’ın» önüne virgül işâreti konulsa mütemmimât-ı cümleden biri bulunan «yeri» lafzıyla sâir mütemmimât arasındaki irtibât bozulur, cümle-i asliyeye karışır. Bundan başka

durak derecesi de hakkıyla edâ edilmiş olmaz. İşaretsiz bırakılsa, o halde de «Cenâb-ı Hakk'ın yeri» ta'bîrinden ilk önce izâfet ma'nâsı zihne tebâdür eder.

Kitâbcı Arakel

Mukaddime *

Terbiye-i etfâlin ehemmiyeti; cümlelerin ma'lûmudur. Onun için çocukların terbiye-i fikir ve tehzîb-i ahlâk eylemeleri maksadıyla erbâb-ı hamiyet ü ma'rifet tarafından hayli kitâblar, risâleler neşrolunmuştur.

Evlâd-ı vatanın hüsn-i terbiyelerine hizmet edecek âsâr; ne kadar çoğalsa ihtiyâcımıza nisbetle yine azdır; binâenaleyh Türkçe ve elsine-i ecnebiye üzere yazılmış kitâb-ı ahlâkiye, fenniyye, hikemiyye, sıhhiyye ve sâireden bi-l-intihâb yeni bir kırâat kitâbının neşrine lüzûm görülmüştür.

Sâye-i maârif-vâye-yi cenâb-ı mülûkânede ve maârif nezâret-i celfliyesi cânibinden vaki' olan ikdâm sâyesinde maârifin ve terbiye-yi 'umûmiyye hâdim-i vesâitin yevmen-fe-yevmen izdiyâd bulması, halkça da tahsîl-i maârif kazıyye-yi mu'tenâ-bihâsının ehemmiyeti her zamândan ziyâde bilinmesi; bu eser-i nâçizânemizin kuvveden fi'ile ihrâcına vesîle-i hasene olmuştur.

Kitâbcılık ile sâye-i şâhânede neşr-i maâriife haddimce hizmet edenlerden ve kütüb-i mütenevvi'a tab' ve neşr ile râgıb-ı maârif olan zevât-ı kirâmın teveccühlerine mazhâriyetle müftehir bulunanlardanım; maa-mâ-fih öteden beri evlâd-ı vatanın en güzel bir sûrette ta'lîm ve terbiyelerine yardım; ve hakk-ı bende-gânemdeki teveccühâtı tezyîd edecek yolda bir eserin intihâb ve te'sîsi arzusundan kendimi alamıyordum. Lehü-l-hamd o arzuya da muvaffak oldum.

Bu kitâb; dört kısma münkasımdır. Birincisi: mektep çocuklarından; elifbâyı bitirenlerin kuvve-yi müdrike ve hâfızalarına muvâfık ma'lûmât-ı ibtidâiyye ve nesâ-yih-i nâfiâyı; ikincisi: terbiye ve tehzîb-i ahlâka müte'allik ma'lûmât-ı müfide-yi ibtidâiyyeyi; üçüncüsü: kıssadan hisse tarzında eğlenceli ve istifâdeli nesâ-yih, hikâyât, hikemiyyât, hıfz-üs-sıhha ile ba'zı mübâhis-i diniyyeyi; dördüncüsü: diyânet ve insâniyyetin levâzımından bulunan fezâil-i ahlâkiye, mübâdî-i medeniyye, hikemiyye ve ba'zı makâlât-ı edebiyye ile âdâb-ı mürâsele ve ma'lûmât-ı muhtelif-i sâireyi hâvîdir.

Şîve-i ifâdesi; mündericât-ı müfidesine muvâfık olmak üzere üdebâ-yı 'asrın ser-firâzânından Mu'allim Nâci efendinin kalem-i tashîhinden geçirilmiştir.

* Eserin ilk tab'ı zamânı olan 1299 (1883/1884)'da yazılmıştır.

Kitâbımızdan istifâde; çocuklara münhasır değildir; mütâlaasına tenezzül ve râğbet buyuracak büyükler dahi müstefid olabilirler.

Hüsn-i niyet-i âcizânem ile kitâbın mevadd-ı umumiyyesi; – arzumuz veçhile – tahsili ulûm ve fûnûna ve kesb-i edep ü ahlâka hâdim olacağı ümîd-i kavisindeyim.

Lâhika *

Ta'lîm-i kırâatin daha sâdeleştirilmesi hakkında ba'zı taraftan ihtârât-ı hayr-hâhânedede bulunanlar olmuştur. Vâkıa İstanbul'a nisbetle vilâyâtta bulunan etfâlin lisânca ahvâli nazar-ı dikkate alındığı halde henüz öyle ibâre ve kelimeler kalmıştır ki bundan daha açık ta'bîrâta tebdîli iktiza ederdî; lâkin müstağni-i îzâh olduğu üzere bir lisânda isti'mal olunan ta'bîrâtın en makbûl ve mu'teberleri; pay-ı tahtlarda müsta'mel ta'bîrlerdir; binâenaleyh daha açık Türkçe yapalım derken kitâbın şive-i latîf ifâdesini bozmağa da tecvîz edemedik. Maa-mâ-fih her tarafı mümkün mertebe memnûn etmek emeliyle bir kat daha masârif ihtiyâr olunarak be-her sahîfede bulunan Arabî, Fârisî kelimelerin açık Türkçe ma'naları ile lâzım gelen izâhât; yine o sahîfenin altında gösterilmiş ve bunların tefrîki için yanlarına şu (*) işâret konulmuştur.

Bunlardan; yekdiğerine izâfet, vasfiyyet, vâv-ı âtîfa vesâire ile merbûtiyetleri olan lûgatlerin ma'nalarını hakkıyla ta'rîf ve tefhîm için işâretler de o nisbetde konulmuştur. Şöyle ki: «fusûl-i erbaa» , «hayvânât-ı ehliye», «fezâil-i ahlâk», «havass-ı hamse-i zâhire», «merkez-i kûrre-i arz» gibi iki, üç kelimenin ma'naları birlikte ta'rîf olunmuş ve terkîbler kaç kelimeden 'ibâret ise bunların nihâyetindeki kelimelerin yanına o kadar işâret vaz' edilmiştir; ya'ni: bir kelimeye: (*) birli, iki kelimeye: (**) ikili, üç kelimeye de şu (***) üçlü işâret konulmuştur.

Maa-mâ-fih ekser 'ibârelerde: «övmek», «korumak», «baba», gibi açık Türkçe ile ifâde-i merâm edilmiş; ba'zı yerde de bunların yerine: «medh», «vikâye», «peder», gibi 'Arabî ve Fârisî kelimeler ibkâ ve fakat bu gibilere de lûgat tertîb olunmuştur.

Bir de birkaç ma'nâyı câmi' olan kelimelerin cümle ma'naları; her vakit ve sırasıyla gösterilmeyip en evvel ve en ziyâde; makâm-ı isti'mâllerine muvâfık düşen ma'nalara itibâr olunmuştur.*

* 1304 (1888) târihinde arz-ı merâm edilmiştir.

Lûgatlerin; hurûf-ı hecâ tertîbi üzere cümlesini kitâbın nihâyetine 'ilâve edilse bizce kolay ve ehven düşmüş olacaktı; lâkin çocuklarca ikide birde sahîfe çevirerek lûgate bakmaktaki müşkülât dahi cây-ı mülâhaza olmuştur; maa-mâ-fih üçüncü kısımdan sonrasını okuyan talebenin; lûgat bellemekte, lûgat arayıp bulmakta az çok meleke peydâ etmiş olacakları için dördüncü kısmınca kitâbın nihâyetlerine hurûf-ı hecâ tertîbi üzere birer lûgatçe tanzîm ve 'ilâvesine karâr verilmiştir.

§

Makâlelerin zîrine vaz' olunan sualler; dersler okunduktan sonra mu'allimîn ve ebeveyn tarafından çocuklardan sorulmalı; cevâb-ı kâfi ve mukni' alındığı halde başka derse geçirilmelidir.

Bundan maksat; şâkirdânın yalnız okumalarıyla iktifâ olunmamak, okudukları derslerin zihinlerinde yer edip etmediğini anlamak ve takarrür etmemiş ise idmân ve meleke hâsıl edinceye kadar tekrârlamaktır.

Ancak zâten suâl cevâbı bulunan ve cevâbı; suâline yakın ve kısa olan makâlelerin zîrine bir de ayrıca suâl vaz'ına hâcet görülmemiştir; maa-mâ-fih gerek bunların hâricinde, gerek sâir makâlelerin zîrine vaz' olunanlardan başka suâller îrâd edip etmemek husûsu; mu'allim efendilerin reylerine menût ve bir de mahalline göre, ya'ni: pay-ı taht, şehir, kasaba ve köy gibi yerlerde bulunan şâkirdânın iktidâr ve isti'dâtlarına mütevakkıf bir keyfiyettir.

§

Makâlelerin; münâsip derslere taksîm ve tefrîk edilmesi hakkında ba'zı ihtârâtta bulunanlar olmuştur; ancak kırâatimizin her kısmını; Der-saâdet'te tadrîcen ibtidâiyyelerden mekâtib-i âliyyeye, taşralarda vilâyetlerden köy mekteplerine varıncaya kadar okunmakta olduğu ve her yerde okuyan çocukların iktidâr ve isti'dâtları bir olamayacağı nazar-ı îtibâra alınmasına mebnî derslerin bir siyâkta, ya'ni: müsâvât üzere tefrîk ve taksîmi uyamayacağı; emr-i tabî'idir; binâenaleyh yerine, îcâbına göre bunun ta'yîni de mu'allim efendiler hazerâtına bırakılmıştır.

Kitâbçı Arakel

* Ta'lîm-i Kırâat şâkirdâna yalnız okunmakla iktifâ eden mu'allimîn hazerâtına ihtâr olunur, ki bi'l-cümle kelimeleri; ma'nâları ile berâber ezberletmelidir. Bu husûs; tahrîren icrâ ettirildiği halde ahsen ve enfâ' olunacağı tabî'idir.

Birinci Kırâat – Mektebe Devâm

Ben, bir küçük çocuğum; daha hiçbir şey bilmiyorum. Çocuklar ne bilirler? Çalışırlarsa her şeyi öğrenirler. Ben çalışacağım; bilmediğim şeyleri öğreneceğim. Çocuklar; okumuş, terbiye görmüş olursa onları herkes sever; herkes metheder.*

Ben; bir şâkirdim. Hocalarım var. Bana okuyup yazmak öğreten, beni terbiye eden onlardır. Onlara itâat* etmeliyim; dersime, yazıma çalışmalıyım.

İyi bir şâkird, aklını başına toplar; hocasının sözünü dinler; dersine, yazısına çalışır; uslu, terbiyeli olur; vaktiyle mektebe gider.

Ben, sevine sevine mektebe gidiyorum; okumağa, yazmağa çalışıyorum; okudukça, yazdıkça ma'lûmâtım* artıyor. Ne kadar güzel!

İyi bir şâkird, arkadaşlarıyla kavga etmez; sokakta oynamaz. İşte ben, öyle bir şâkird olmağa çalışıyorum.

Şu okuduğum kitâbı pek seviyorum. Nasıl sevmeyeyim? Bilmediğim şeyleri bana öğretiyor; beni terbiye ediyor. Kitâbımı dikkatle okuyayım; okuduğumu anlamağa çalışayım; anlamadığım yerleri hocama sorayım; o bana söyler; anlatır.

Derslerimi dikkatle okursam hâtırımında kalır; unutmam. Okuduklarımı belledikçe fikrim açılır; gittikçe ma'lûmâtım artar.

Tenbel, itâatsiz olan çocuklar, hiçbir şey öğrenemezler; câhil* kalırlar. Ben, öyle tenbel, itâatsiz çocuklardan değilim; çalışacağım; öğreneceğim; câhil kalmayacağım.

İbtidâ her şey insâna güç gelir; yavaş yavaş kolay gelmeğe başlar; çalışmakla her şey kolaylaşır. Şimdi pek iyi okuyamıyorum; dikkatle çalışırsam az vakit içinde güzel güzel okumağa başlarım. Güzelce okumağı öğrensem ne kadar sevineceğim! Anam babam da sevinirler; beni daha ziyâde severler; hocalarım da bana: «âferin» derler.

Bu okuduğum kitâbı tanırım; ismini de bilirim; ilk sahîfesinde yazılıdır. Orada tab'* olunduğu târîh dahi gösterilmiştir; işte şudur: 1313

* [Medh] övmek.

* [Itâat] söz dinlemek; büyükler tarafından denilen şeyi yapmak.

* [Ma'lûmât] öğrenilen, bellenen (şeyler).

* [Câhil] okuma, yazma bilmeyen; bir şey bilmeyen.

* [Tab'] kitâb, gazete sâire basmak.

Kitâbların basıldığı yere «matbaa» derler. Bir risâle, yâhûd kitâb te'lîf* eden zâta da «müellif» denir. Kitâbın üzerine müellif ve muharririnin ismi yazılır.

Bir kitâb, başka başka kâğıdlardan mürekkeb* olur. Çabuk yırtılmamak ve kolaylıkla okunmak için kap yaparlar; «mücellid», kitâbın sahîfelerini sırasıyla büküp katlar; sonra birbirine dikerek cild hâline koyar. Ben, kitâblarımı güzelce muhâfaza* edeceğim; kirletmeyeceğim; yırtmayacağım. Hiç ben, tenbel, kayıtsız çocuklar gibi olmak ister miyim?

Ta'lîmler: Her şey ne ile öğrenilir? – Çocukları okutup terbiye edenler kimlerdir? – İyi bir şâkird nasıl olur? – Mektebe nasıl gitmeli? – Bir çocuk okuyup yazdıkça ne olur? – Uslu, terbiyeli şâkird nasıl olur? – Fikir ne ile açılır? – Tenbeller, itâatsizler ne olurlar? – Bir şey ne vakit güç gelir? – Ne ile kolaylaşır? – Kimler ziyâde sevilir ve âferin kazanır? – Kitâb basılan yere ne derler? – Kitâb yapanlara ne derler? – Mücellid ne demektir?

İkinci Kırâat – Büyümek

Birkaç sene sonra şimdikinden daha ziyâde büyüyeceğim. Eğer oynayacak, boş duracak yerde şimdiden çalışıp derslerimi ilerletecek olursam daha çok şey bellemiş olacağım. Tenbel olan, bir şey öğrenemez. Seneler gelir geçer; yaşı artar; câhil ve sefil* kalır; hiçbir kimse onu sevmez; yüzüne bile bakmaz.

Yalnız doğru ve kekelemeksizin okumak ile iş bitmez; çabuk okuyup yazmağı, bir şeyi doğruca hesâp etmeği de öğrenmeliyim. Okuyup yazmak ve hesâp etmek bilmeyen adamın elinden bir şey gelmez; çok def'a aldanır.

İyi okuyup yazmak, hesâp öğrenebilmek için her türlü gayretten geri durmayacağım. 'Akıllı çocuklar, ne kadar ziyâde şey öğrenirlerse o kadar sevilirler; çünkü kadirleri, kıymetleri, ma'lûmâtlarıyla berâber artar.

Ben, bir yaşında iken yürüyemez imişim; bir şey anlayamaz imişim. İki yaşına girince yürümeğe, söylemeğe başlamışım; fakat yine her söylenen sözü anlayamaz imişim.

Yemek için bana asla et vermezler imiş. Etmeği bile iyice çiğneyemez imişim; çünkü daha dişlerim tamamıyla çıkmamış imiş. Şimdi dişlerim

* [Te'lîf] kitâb vesâire yazıp meydâna getirmek.

* [Mürekkeb] birkaç şeyden yapılmış.

* [Muhâfaza] korumak; saklamak.

* [Sefil] fakîr, düşkün, çâresiz.

tamamıyla çıkmıştır; onun için her türlü yiyeceği yiyebilirim. Kaç yaşında olduğumu dahi bilirim.

Ta'limler: Ne vakit çok şey bellemiş olursunuz?- Tenbelin hâli ne olur? – Okuma, yazma bilmeyenlerin hâli nedir? – Kadr ü kıymet ne ile artar? – Bir, iki yaşında iken nasıl imişsiniz?

Üçüncü Kırâat – Vakıt

Bir sâat, altmış dakîkadır. Bir dakîka, altmış sâniyedir. Bir sâniye, bir lahza, ya'ni: bir göz açıp kapayacak kadar zamandır.

Gece ile gündüz, yirmi dört sâattir. Yirmi dört sâat, bir gündür. Yedi gün, bir haftadır. Dört hafta ile iki, yâhûd üç gün, bir aydır. On iki ay, bir senedir; bir sene, elli iki hafta eder; gün hesabıyla da: 365 gündür. Yüz sene, bir {‘asır}dır.

Bizim şimdi bulunduğumuz ‘asır, hicretin* on dördüncü ve miladın* on dokuzuncu ‘asırdır.

Bu ‘asır, geçen asırların cümlesinden parlaktır; çünkü bu ‘asırdaki: ‘ilimler, fenler, san’atlar, her ‘asırdan ziyâde ilerlemiştir. Ben de böyle bir ‘asra lâıyk adam olmak için tahsîl-i ‘ilme çalışacağım.

Sene, üç türlü hesâp olunur. Biri: «sene-i şemsiyye*» veya: «sene-i rûmiyye»dir, ki «sene-i mâliyye» de bunun üzerine yürütülmüştür.

Diğeri: «sene-i kameriyye-i hicriyye*»dir, ki ‘Arabî ayları ile ehl-i İslâm’ın bayramları vesâir mübârek günleri, işbu sene üzerine hesâp ve icrâ olunur*.

Daha öbürü: «sene-i milâdiyye»dir, ki buna: «sene-i efrenci» dahi derler.

Rûmî ayları iki türlü sayılır. Biri: «sene-i şemsiyye» ve «sene-i mâliyye» îtibârıyla marttan başlar. Diğeri de: «sene-i milâdiyye», yâhûd: «sene-i efrenciyye» îtibârıyla kânûn-ı sâniîden bida** eder.

* [Hicret] Hazret-i Muhammed aleyhisselâmın Mekke’den Medine’ye gittikleri.

* [Milad] Hazret-i İsa aleyhisselâmın doğduğu tarih.

* [Sene-i şemsiyye] güneş hesâbıyla olan sene; ya'ni: kürre-i arzın güneş etrâfında bir def’a dönmesinden ‘ibâret olan vakit.

* [Sene-i kameriyye-i hicriyye] Hazret-i Muhammed (‘aleyhisselâm)ın Mekke-i Mükerrreme’den Medîne-i Münevvere’ye hicret buyurduğu gündün başlayan târih.

* [Icrâ olunur] yapılır.

* [Bida’ eder] başlar.

«Sene-i şemsiyye» yâhûd «sene-i rûmiyye» ayları, şöyle sayılır: mart, nîsan, mayıs, hazîrân, temmûz, ağustos, eylül, teşrîn-i evvel, teşrîn-i sâni, kânûn-ı evvel, kânûn-ı sâni, şubat.

«Sene-i kameriyye-i hicriyye» ayları da on ikidir. İsimleri de şunlardır: muharrem, safer, rebî'ül-evvel, rebî'ül-âhir, cumâdi'l-ûlâ, cumâdi'l-âhire, recep, şa'bân, ramazân, şevvâl, zi'l-ka'de, zi'l-hicce.

Aylar, «sene-i milâdiyye» ve «sene-i efrenci» hesâbıyla şöyle sayılır: kânûn-ı sâni, şubat, mart, nîsân, mayıs, hazîrân, temmûz, ağustos, eylül, teşrîn-i evvel, teşrîn-i sâni, kânûn-ı evvel.

Rûmî aylarından yedisi, otuz birer, dördü, otuzar, biri de yirmi sekiz gündür.

Otuz birer gün olanlar: mart, mayıs, temmûz, ağustos, teşrîn-i evvel, kânûn-ı evvel, kânûn-ı sâni aylarıdır. Otuzar gün olanlar: nîsân, hazîrân, eylül, teşrîn-i sâni aylarıdır.

Yirmi sekiz gün olan: «şubat» ayıdır. Bu ay, âdi senelerde yirmi sekiz, sene-i kebîse*de yirmi dokuz gündür. Her üç seneden sonra gelen dördüncü seneye: {sene-i kebîse} denir.

Günlerin isimleri şunlardır: cuma', cuma' ertesi, pazar, pazar ertesi, salı, çehâr-şenbih, penc-şenbih.

Sene-i efrenci ay başları, dâima rûmî ay başlarından on iki gün evvel gelir.

Senenin başka bir taksîmi daha vardır, ki ikiye ayrılır. Birine: {Hızır İlyâs}, diğere: {Kâsım} derler. Bunların her biri altışar ay kadardır. Hızır İlyâs, nîsân-ı rûmînin yirmi üçünden, Kâsım, teşrîn-i evvelin yirmi altısından başlar.

'Arabî'de sene başı, muharrem ibtidâsıdır. Bu ayın onunda, âşûre pişirilir. Rebî'ül-evvelin on ikisinden sonra Mevlid-i Nebvî okunur. Ramazân-ı şerifte Müslümânlar oruç tutarlar. Şevvâlin ibtidâsından üçüncü gününe kadar bayrâmdır. Buna: {Ramazân Bayramı} denildiği gibi: {Şeker Bayramı} da denir. Zi'l-hiccenin onuncu günü kurbanlar kesilir. Dört gün bayram edilir. Buna: {Kurban Bayramı} denildiği gibi: {Hacılar Bayramı} dahi denir.

Hristiyan milletlerinin yıl başısı, kânûn-ı sâni ibtidâsıdır.

* [Sene-i kebîse] güneş üzerine hesâp olunan, 366 gün itibâr olunmuştur; güneş, devr-i senevîsi 365 gün, 5 saat, 47 dakika ve 45 sâniyede icrâ eder. Bu hesâpça her sene, çâr-ı yek gün kadar artar; bu artanlar, dört sene zarfında bir gün teşkil eder. Bunun için şubat ayı üç sene, 28, ertesi sene, 29 gün olur.

Gün, başlıca ikiye ayrılır: güneşin doğmasından batmasına kadar olan vakte: {gündüz} denir, güneşin batmasından doğmasına kadar geçen zamâna da: {gece} denilir.

Ancak günler de, geceler de dokuz sâatten on beş sâate kadar azar azar uzanır, kısılır.[*]

Günün, başka bir taksîmi de vardır, ki o da dörttür: sabâh, öğle, ikindi, akşâm.

Sabâh, güneş doğmasından öğleye kadar olan zamândır. Öğle, güneşin tam yarısıdır.

İkindi, öğle ile akşâm arasındaki zamândır.

Akşâm, ikindi ile yatsı arasında olan vakittir.

Yatsı, akşâm ile gecenin ilk birkaç sâati arasındaki zamândır. Bir de, sabâh ile öğle arasında: {kuşluk} vakti vardır.

Ta'limler: Bir sâat kaç dakikadır? – Kaç sâniye bir dakikadır? – Bir lahza ne kadardır? – Kaç sâat bir gündür? – Bir hafta kaç gündür? – Ay kaç gündür? – Senede kaç ay vardır? – Sene kaç gündür? – «Asır» neye derler? – Şimdi hangi asırdayız? – İlimler, fenler hangi asırda ziyâde ilerilemiştir? – Sene kaç türlü hesâp olunur? – Sene-i şemsiyye ve mâliyye ayları nasıl sayılır? – Sene-i kameriyye-yi hicrî ayları hangileridir? – Sene-i rûmî veya efrencî ayları ne vakitten başlar? – Otuz birer gün olan aylar hangileridir? – Otuz gün olanlar hangileridir? – Yirmi dokuz gün olan ay hangisidir? – Sene-i kebîse kaç senede bir gelir? – Ne vakte gündüz derler? – Gece ne vakitten başlar? – Öğle ne vakittir? – İkindi ne zamândır? – Akşâm ne vakittir? – Hangi zamâna yatsı derler? – Kuşluk vakti ne zamândır?

Dördüncü Kırâat – Nesâyh*

1 – Merhametli olan adam, sefillere, kimsesizlere yardım eder.

2 – ‘Înâtcı olan adam, kendi bildiğine gider; dâima kendi dediğinin olmasını ister.

3 – Kavgayı, gürültüyü seven adam, kimse ile geçinemez. Kendi hâlinde olan adam, hiçbir kimse ile kavga, gürültü etmez.

4 – İnsâniyetsiz adam, kimseye iyilik etmek istemez.

5 – Çalışmak istemeyen adam, yaşamağa lâyıık değildir.

* Günler ile gecelerin böyle uzanıp kısalma derecesi, her memleketçe, her mahalce bir değildir. Yerine göre az ve çok başkalaşır. Öyle mahaller vardır ki gece, gündüz dâima bir karârda kalır.

* [Nesâyh] nasihatler, öğütler.

6 – Anasına, babasına itâat etmeyen çocuk, ta'zîre*, tekdîre*, cezâyâ lâyıktır.

7 – Kendisine verilen güzel güzel nasîhatlere* kulak vermeyen adam, sonra pişmân olur.

8 – İnsân, temizliğe dikkat etmelidir. Üstü, başı temiz olmayan adamdan herkes istikrâh* eder.

9 – Bir şeyi öğrenmek isteyen, kemâl-i dikkatle çalışmalıdır, ki arzusuna nâîl* olabilsin.

10 – Râhat uyku uyumak isteyen, gündüzleri, bir işle uğraşmalı; lüzûmundan ziyâde yiyip içmemelidir.

11 – Kendini herkese sevdirmek isteyen, herkese hürmet* ve riâyet etmeli; 'akıllı, itaatli olmalı, hiç yalan söylememelidir.

Ta'limler: Merhametli olan adam ne yapar? – İnatçı kime derler? – İyilik etmek istemeyene ne derler? – Hangi çocuklar ta'zîre, tekdîre, cezâyâ lâyıktır? – Nasıl râhat uyku uyunur? – İnsân nasıl temiz durmalıdır? – Kendisini sevdirmek isteyen ne yapmalı?

Beşinci Kırâat – Hayvânlar

Karada gezen, havada uçan, yerde sürünen, denizde yaşayan mahlûkâtın* hepsine: {hayvân} nâmı verilir.

Hayvânlar, türlü türlüdür. Her birinin ayrı ayrı adları vardır. Bunlar, yapılışlarına, gösterişlerine göre esâsen iki büyük sınıfa* ayrılırlar. Birincisi: kemikli, ikincisi: kemiksiz hayvânlardır.

Kemikli hayvânlar, başlıca beş sınıftır. Birinci sınıf, yavrularını doğuran ve sütleriyle besleyen memeli hayvânlardır. Bunlar, ekseri dört ayaklı olur. En meşhûrları şunlardır:

* [Ta'zîr] azarlamak.

* [Tekdîr] azarlamak.

* [Nasîhat] öğüt; iyiliğe teşvîk yolunda söylenen söz.

* [İstikrâh] tiksirmek, tıtsınmak, öğrenmek.

* [Nâîl] (istediği bir şeyi) ele geçirmek.

* [Hürmet] hâtır saymak.

* [Mahlûkât] halk olunan, yaratılan, şeylerin cümlesi.

* [Sınıf] takım; sıra.

Manda, öküz, inek, at, eşek, arslan, kaplan, sırtlan, ceylan, sansar, semmûr, sincap, gergedan, fil, deve, kedi, fare, kurt, koyun, köpek, çakal, tilki, zürafa, ayı, kunduz, karaca.

Sıcakkanlı olan memeli hayvânlardan ba'zısının şekl-i hâriciyesi², balığa benzer. «Balina» bu cinstendir.

Ba'zısı da az çok uçabildiği cihetle kuşa benzer. Yarasa, bu kabildendir*.

Bu hayvânlar, tekrar ikiye ayrılır. Bir takımına: {yurtıcı} denir: arslan, kaplan, kurt gibi. Bir takımına da: {hayvânât-ı ehliyye*} denir: kedi, köpek, at, eşek gibi.

İkinci sınıf, memeliler gibi yine sıcak kanlı hayvânlardır; fakat bunlar, yavrularını yumurtadan çıkaran iki ayaklı, iki kanatlı hayvânlardır, ki hepsine birden: {kuş} ismi verilir. Kuşlar, hem havada uçar, hem de yerde gezerler. Başlıcaları şöyledir:

Tavuk, kaz, ördek, papağan, tavus, leğlek, kumru, güvercin, bıldırcın, kartal, çaylak, keklik, bülbül, karga, kanarya, kırlangıç, atmaca, doğan, karatavuk.

Bunlar da ikiye ayrılır. Bir takımına: {ehliyye}, diğer takımına: {gayr-ı ehliyye} denir. Ehliye takımı, evlerde, çiftliklerde beslenen, insândan kaçmayanlardır: tavuk, kaz, ördek gibi.

{Gayr-ı ehliyye} denilen diğer takımı, insândan kaçan ve ancak tüfeng veya başka âlet ile avlanan kuşlardır: bıldırcın, keklik, atmaca, doğan gibi.

Bunların ba'zıları yenir; ba'zıları yenmez.

Üçüncü sınıf, soğukkanlı hayvânlardır. Bunların ba'zıları: elden, ayaktan mahrûm oldukları cihetle yerde sürünür: yılan, kertenkele, kaplumbağa, timsah gibi. Bu takım hayvânlara: {zevâhif} denir.

Dördüncü sınıf, yine soğukkanlı ve su içinde yaşayan hayvânlardır. Bu takımına da: {balık} denir. Elsiz, ayaksızdırlar. Bunların nefes almaları, su iledir. Balıklar dahi türlü türüdür. Ayrı ayrı isimleri vardır. Başlıcaları şunlardır:

Kılıç, kalkan, levrek, mercan, palamut, torik, uskumru, barbunya, lüfer, kaya, kefal, izmarit, istavrit, hamsi.

² [Şekl-i haricisi] Bir şeyin dışardan görünen biçimi, sureti.

* [Kabilden] gibi; yani, bir şeyin başka bir şeye benzer olması.

* [Hayvânât-ı ehliyye] ev hayvânları; evlerde beslenen hayvânlar.

Beşinci sınıf, doğduğu zamân tıpkı balık sınıfı gibi elsiz, ayaksız olur. Su içinde nefes alır. Biraz büyüdükten sonra küçüklük şekli bütün bütün değişir. Sonraları dört ayağı zuhûr eder. Kurbağa, bu sınıftandır.

Gerek karadaki, gerek sulardaki hayvânların, insânlara birer türlü fâideleri vardır. Bir takımının etleri yenir; bir takımının tüylerinden, derilerinden esvâb* ve başka şeyler yapılır. Bir takımı da işde kullanılır. İnsân, bunların cümlesine hâkim*dir. Her birinden birer sûretle istifâde* eder.

Hayvânlar, birbirinden çok farklıdırlar; meselâ: köpek ile serçe, kılıç balığı ile kurbağa, balina ile salyangoz arasında büyük fark vardır.

§ Serçeyi pek iyi tanırım. Pek de severim. Bahçelerde ve sâire yerlerde bulunur. Cıv cıv öterek, zıp zıp sıçrayarak gezer. Daldan dala konar. Yiyecek arar durur. Her yerde yuva yapar.

Balıkların: kürek hizmetini gören kanatları, dümen işini gören kuyrukları vardır. Bunları sallayarak su içinde istedikleri tarafa gidebilirler.

Kurbağanın dört ayağı vardır. Suda bunlarla yüzer; fakat büyüdükten sonra karada yaşayan sâir hayvânlar gibi dışarıdaki havayı teneffüse* muhtâç olur. Bunun için kurbağa, küçük iken suda, büyüdükten sonra karada yaşayan hayvânlar sırasındadır.

Böyle: hem suda, hem de karada yaşayabilmek ne büyük bahtiyârlık*! Cenâb-ı Hak, kim bilir ne hikmete mebnî*** şu bahtiyârlığı sevmediğimiz kurbağaya vermiş!

§ «Hayvânlar, esâsen iki büyük sınıfa ayrılır» demiş idik. İkinci sınıftan olan kemiksiz hayvânlar: midye, istiridye, salyangoz, ale'l-'umûm böcekler, deniz kirpisi[*], sünger ve mercan gibi birtakım nev'lere ayrılmıştır. Böcek kısmından* sayılan örümceğin: sekiz ayağı, altı gözü vardır. Vücûdu birtakım halkalardan 'ibârettir. Bu nev' hayvânlara: {hevâm}, {haşerât} da denir.

Salyangozun hiç ayağı yoktur. Üzerinde bir sert kabuğu vardır, ki ba'zı kerre büsbütün bunun içine girer, saklanır. Ba'zı kerre de biraz dışarıya çıkıp

* [Esvâb] libâslar; rûbâlar.

* [Hâkim] hükmedici; emreden.

* [İstifâde] müstefid olmak; fâidelenmek.

* [Teneffüs] nefes alıp vermek.

* [Bahtiyârlık] bahtlı; tâli'li (olmak).

***[Ne hikmete mebnî] ne sırr ü sebab ile.

[*] buna ba'zı mahallerde: «kara diken» ve «deniz kestânesi» dahi derler.

* [Kısmından] parçasından; takımından.

görünür. Cenâb-ı Allah bu kabuğu bu zavallı hayvâncağıza bir ev olmak üzere ihsân* buyurmuştur. Zavallının evi pek dardır; fakat kendi malı olduğu için bahtiyârdır.

Hayvânların kendilerine mahsûs sesleri vardır. Yalnız balıklarla böceklerden ba'zılarının sesleri yoktur.

Hayvânlardan: arslan, gümürder. At, kişner. Manda, öküz, inek, böğürür. Merkep, anırır. Köpek, havlalar. Kurt, ulur. Çakal, ürür. Ayı, homurdar. Timsah, çocuk gibi bağıırır. Yılan, hışlar ve ıslığa benzer bir ses çıkarır. Kedi, mırlar. Tavuk, gıdaklar. Arı ile sinek, vızlar. Koyun ile kuzu, meler. Kumru ile güvercin, huhular. Kaz, tıslar. Ağustos böceği, cırlar. Ördek ile kurbağa, vakvaklar. Bülbül ile kanarya, şakır. Papağan, işittiği sesleri taklîde* çalışır. Horoz, karatavuk, keklik, güzel güzel öterler. Bunların sesleri hoştur; amma hiç biri insânın latîf* ve te'sîrli* sesine benzemez.

Hayvânların: kimisi kıl ile, kimisi yün ile, kimisi tüy ile kimisi kabuk ile, kimisi de pul ile kaplıdır. Dikenlerle kaplı olanı da vardır.

Hayvânların yiyecekleri, türlü türüdür. Ba'zıları, diğer hayvânları öldürüp yerler. Bunlara: {yırtıcı} denir. Bir takımı da: ot, kök, ağaç yaprağı, çiçek ve tohum özleri yerler. Bunlara da: {ot yiyen hayvânlar} denir.

At, eşek, katır, öküz, inek, koyun, keçi; ot, kepek, arpa ve yaprak yerler. Köpek ile kedi et ve başka türlü yiyecekler de yerler. Arı, çiçeklerin özlerini emer. Tırtıl nev'inden olan kurtlar da ağaç yaprağı ve meyve yerler.

Hayvânâtın âzâ*sı, birbirine benzemez. Ba'zılarının maymun gibi eli, ayağı vardır. Maymunların ayakları, el işini görebilecek sûrette yaratılmıştır. Bu sebebden maymunlara: {dört elli} denilmiştir.

Başkaları da bacaklı, ayaklıdırlar. Ba'zılarının dört, ba'zılarının altı, ba'zılarının sekiz ayağı vardır. Yüz ve belki daha ziyâde ayağı olanlar bile bulunur.

Hayvânlar, yoruldukları vakit uyurlar. «Baykuş» ile «puhu» gibi yiyeceklerini geceleri arayan daha başka hayvânlar da vardır, ki gündüzleri uyuyup geceleri uyanık dururlar. Ba'zı hayvânlar da vardır, ki bütün kış

* [İhsân] vermek; iyilik etmek; bahşetmek.

* [Taklîd] bir şeyin aynını, tubkısını yapmak.

* [Latîf] güzel; hoş (olan).

* [Te'sîrli] kalbe, insânın içerisine dokunan.

* [Âzâ] el, ayak, kol, bacak ve insânın bedeninde bulunan bu gibi sâir parçaların hepsi yâhûd her biri.

uyuşurlar; büzülür, kalırlar. İlbaharda artık soğuk kalmayınca uyanıp meydâna çıkarlar.

Cenâb-ı Hak, hayvânlara kendilerini düşmândan korumak hissini vermiştir. Ba'zıları tepme ve çifte atarak, ba'zıları ısırarak, kimisi boynuzu ile vurarak, kimisi de kaçarak kendilerini düşmândan muhâfaza* ederler.

Su içinde yaşayan hayvânlardan «mürekkebe balığı» da düşmânının elinden kurtulmak için vücûdundan siyâh bir madde çıkarır. Bununla suyu bulandırıp içinde görünmez olur.

Kuşlar, yuvalarında yumurtladıkları yumurtaların üzerine oturarak ısıtırlar. O sıcaklık ile yumurtaların içinde yavrular peydâ olur. Vakitleri gelince yumurtaların kabuklarını kırıp dışarıya çıkarlar.

Balıklar, su içinde yumurtlarlar. Sonra yumurtalardan binlerce balık çıkar.

Koyun, insâna en ziyâde fâideli olan hayvânlardandır. Eti yenir; yapağısı işlenerek türlü türlü rûbâlar yapılır. Derisinden yapılan meşin, pek çok şeylerde kullanılır. Sütünden: yoğurt, kaymak, yağ, peynir gibi şeyler yapılır.

İneğin sütü de âlâdır. Ondandır: yoğurt, kaymak, yağ yapılır.

At, bizi bir yerden diğere bir yere götürür; yüklerimizi taşır; arabalarımızı çeker; çift sürmekte, dolap ve değirmen çevirmekte dahi kullanılır. Ekser memleketlerde manda ve öküz ile de çift sürülür.

Dağlık, taşlık olan yerler için eşek ile katır, pek ziyâde işe yarar; çünkü at, öyle yerlerde serbest yürüyemez. Öyle sarp yerleri geçmek için katırdan dayanıklı hayvân yoktur.

Çöllerde ve sıcaklığı çok olan yerlerde, atın, eşeğin ve katırın işini, deve görür.

Kazın, ördeğin etleri ve yumurtaları yenir. Kazın tüylerinden kalem ve yelpâze yapılır.

Böceklerden ba'zıları, fena otları yiyip bitirirler. Ba'zı kerre de güzel filizleri yiyip bozarlar.

Arı da fâideli bir hayvândır. Pek çalışkandır. Bal yapar, ki insânların ağzına tat verir. Ba'zı kerre de iğnesiyle adamı sokar. Soktuğu yer, derhâl şişer. Yaramazın bu huyu tatsızdır.

Balık kemiklerinden, hele sadeyle mercandan çok güzel şeyler yapılır. İnci, sadeyle istiridyelerin içinden çıkar.

* [Muhâfaza] kendini korumak.

Tüylü hayvânların postu soyulur; temizlenip sepilenir* ; sonra ondan kürk yapılır.

Ta'limler: Hayvân neye derler? – Hayvânlar esâsen kaç sınıftır? – Birincisi hangileridir? - İkincisi hangileridir? – Memeli hayvânların birincisi hangileridir? - İkincisi hangileridir? - Üçüncüsü hangileridir? - Dördüncüsü hangileridir? - Beşincisi hangileridir? – Bunların insâna fâidesi nedir? – Balina ve yarasa nedir? – Hayvânlar ne yerler? – Kuşlar nasıl yavrular? – Balıklar nerede bulunur? – Koyunun, ineğin bize fâidesi nedir? – At, katır, eşek, deve ne işimize yarar? – Arı ne yapar? – Kürk neden yapılır?

Altıncı Kırâat – İnsânın Sâir Hayvânlardan Farkı

İnsânın sâir hayvânlardan farkı: söz söylemek, okuyup yazmak, düşünebilmek iledir. İnsân, yaradılışça sâir hayvânlardan çok farklıdır. Sâir hayvânlarda da his* vardır; meselâ: köpek, sâhibini görünce tanır. Birçok sene geçse de unutmaz. Sevinip kuyruğunu sallamağa başlar; lâkin bu hissini söz ile beyân edemez. Ben ise söyleyebildiğim için fikrimi, hâlîmi bir adama lisânımla anlatabilirim; fakat bîçâre köpek ve sâir hayvânlar, nutuktan mahrûm* olduklarından hâllerini benim gibi ifâde* edemezler.

Ben boyum doğru olduğu hâlde yürürüm. Başımı kolayca her tarafa çevirebilirim; göğe doğru da kaldırıbilirim; fakat hayvânlar öyle yapamazlar.

İnsânın: görmek, işitmek, koklamak, bir şeyin tadını almak, el ve sâir âzâ-yı bedenle* bir şeyin nasıl olduğunu duymak hisleri vardır. Göz, görür. Kulak, işitir. Burun, koku duyar. Dil, bir şeyin tadını alır. El ve sâir âzâ-yı beden dahi bir şeyin nasıl olduğunu hisseder. Bunlara: «havvâs-ı hamse-i zâhire***» derler. Bu hisler, hayvânlarda da vardır; hatta ba'zı hayvân, insândan daha ziyâde görür ve koku alır.

Ben, ayaklarımla yürüyebildiğimi, gözlerimle görebildiğimi, kulaklarımla işitebildiğimi, dilimle tattığımı, ağızımla yiyebildiğimi, burnumla koku

* [Sepilenir] bir postakiye, tüyü dökülüp deri hâline gelmek için eczâ sürmek.

* [His] duygu.

* [Nutuktan mahrûm] söz, lakırdı edemeyen.

* [İfâde] anlamak.

* [Âzâ-yı bedenle] vücût âzâlarıyla.

* [Havvâs-ı hamse-i zâhire] görmek, işitmek, tatmak, duymak, koku almaktan 'ibâret ve yerleri vücût üzerinde bulunan beş duygu.

alabildiğimi bilirim; lâkin hayvânlar bilmezler. Her şeyi sevk-i tabi'atla, ya'ni: yaradılışları iktiza*sından olarak bilmeksizin icrâ ederler.

Ben, idrâke* mâlik olduğum için her şeyi düşünebilirim; meselâ: bir hâneye niçin: kapı, pencere, ocak lâzım olduğunu bilirim. Pencerelelere niçin cam takıldığı, bir kaba niçin kulp yapıldığını anlarım.

Bir çizme yapmak için: demir, yâhûd paçavra kullanılmayıp da niçin meşin kullanıldığını fark ederim.

Gül ile karanfil, birer çiçektir. İkisinin de renkleri, kokuları pek güzeldir. İkisi de biraz vakit açılıp sonra solar; lâkin gülün, karanfilin farkı vardır. Renkleri, biçimleri bir değildir. Yaprakları da birbirine benzemez. Bir de gülün dikenini vardır; karanfilin yoktur.

Ben, gül ile karanfilin pek güzel fark edebilirim; amma hayvân fark edemez.

İşte bunları, 'akıl, fikir seçer. Bu ise Cenâb-ı Hakk'ın, insânlara mahsûs bir vergisidir.

Ta'lîmler: İnsânın hayvândan farkı nedir? – İnsânın duyguları hangileridir? – İdrâk neye derler? – Gül ile karanfilin farkı nedir? – Duyguyu, idrâki, 'aklı, fikri bize veren kimdir?

Yedinci Kırâat – Arz Ma'deniyyât

Yeryüzünde ve içerisinde: cansız, âzâsız olarak türlü türlü cisimler* vardır, ki bunlara: {ma'deniyyât} ismi verilir.

Hayvânât ve nebâtâta bakarak ma'deniyyâtın ehemmiyeti* az ise de fâidesi çoktur.

Demir, çelik, bakır, kalay, kurşun, antimon, tunç, civa, arsenik, altun, gümüş, pîlatin, alumin, çinko, teneke, kil, alçı, kaolen, tebâşir, zift, asfalt, kükürt, kireç, kum, şap, taş, tuz, ma'den kömürleri ve ma'den suları, hep {ma'deniyyât}tandır. Hânelerde, dükkânlarda, san'atlarda kullanılan âlât ve edevât, hep bu ma'denlerden yapılır.

Bir yerde ma'den olup olmadığı, toprağın cinsinden ve damarlarının tecrübesinden anlaşılır.

* [İktiza] lâzım, lüzûmu olan şey.

* [İdrâk] bir şeyi düşünüp anlayabilmek.

* [Cisim] güneş, demir, taş, toprak, su, yağmur, insân, hayvân, hava, rüzgâr, elhâsıl: vücûdu olan her şeye denilir.

* [Ehemmiyet] mühimlik; değerlilik hâli.

Eğer ma'den derinde ise – mahsûs yapılmış – bir burgu ile delinerek, kuyular kazılarak ma'denin bulunduğu tabakalarına inilir.

Kuyular, gâyet geniş açılıp içinde yüzlerce, binlerce 'amele çalışır.

Demir – Demir, her san'atta kullanıldığı, çokça dahi bulunduğu, gâyet dayanıklı olduğu için ma'denlerin cümlesinden ziyâde işimize yaramaktadır.

Demir, ateşte kızdırılarak âletle incelenir; uzatılır; bükülebilir. Keskin ateşte hamîr gibi yumuşar; daha ziyâde sıcaklıkta da erir. Nemli havada paslanır. Gerek ateşte kızdırılarak çekiçlendiği, gerek çakmak taşına vurulduğu hâlde kıvılcımlar saçar.

Demir, ba'zı kerre kükürt ve bir nev' kömür arasından çıkarılır. Hadîd-i semâvî** ve hacer-i semâvî** de dahi bulunur. Ateşte 'amelîyyât görenek kum, taş ve sâir ma'denlerden ayrılır. Demir, tabâbette de ziyâde işe yarar. Rengi passız olduğu vakit – sincâbîdir.

Çekiç, kazma, kürek, bel, çapa, kilit, sürgü, bıçak, makas, çivi, balta, keser, sâtûr, destere, orak, hep demirdendir. Vapurların ve fabrikaların altlarından, makinelerinden: dikiş iğnesine, ateş maşasına varıncaya kadar cümlesi, demirden yapılır.

Memâlik-i Şâhâne'de demir ma'deni olan yerler: Edirne, Kosova, Aydın ve Diyârbekir vilâyetleridir.

Çelik – Beyâz ve parlaktır. Güzel cila kabul eder. Çelik, ayrıca bir ma'den olmayıp demirden yapılır.

Demiri: ziyâde kavî, dayanıklı, hâlis bir hâle koymak ve istenildiği kadar eğilip bükülmeğe elverişli olmak için birkaç def'a kızdırılıp suya atılır ve içine toz hâline gelmiş bir nev' kömür ile kimyâca sâir ba'zı maddeler katılır. Bu hâlde demir: {çelik} ismini alır.

Çelik: ustura, kalemtıraş, bıçak, çakı, makas gibi kesecek âletlerin ağızlarına konur. San'atkârların kullandıkları ba'zı âletler ile: gemi zırhları,

* [Hadîd-i semâvî] gökten düşme bir nev' demirdir. En şiddetli boralarda gülle gibi yuvarlak hâlde yere düşüp patlar. Gümbürtüler peyda eder; ba'zen de yere saplanır; ba'zıları sâfi demir olarak, ba'zıları da sâir ma'denlerle karışık hâlde bulunur. Ağırlığı, bin okka kadar olanı görülmüştür.

* [Hacer-i semâvî] gökten düşme bir nev' taştır. Havaya çıkan zerrelerin boşlukta birbirine yapışıp sıkışmasından peyda olur. Ba'zen yekpâre ve ba'zen de dağınık hâlde düşer. Düşünce gümbürtüler çıkarır; patlayıp dağılır; ba'zen de yere saplanır. Bu taşın içinden yalnız demir çıkmayıp; bakır, kalay, kükürt ve sâir ba'zı ma'denler dahi bulunur. İşte: «gökten taş düştü»; «gökten taş yağdı» denilen cisim, bunlardır. Gerek «hadîd-i semâvî» gerek «hacer-i semâvî»den Müze-i Hümâyûn'da mahfûzdur.

demir yolları, makine, âletleri ve ziyâde dayanıklı olması iktiza eden sâir şeylerde kullanılır.

Bakır – Bakır, kırmızı renkte, çok cila kabul eder, ağır ve güç erir, nemli havada paslanır bir ma'dendir. Ba'zı hünerli, ma'rifetli san'atlarda kullanılır. Çekiç ve sâir âletle gâyet incelenir. Ziyâde ince yaprak hâline getirildikte seffâflanır*. Bu hâlinde güneşe tutuldukta yeşil bir renk gösterir.

Hânelerimizde kullandığımız: kazanlar, sahanlar, tavalalar, tencereler, tepsiler, siniler, mangallar, bu ma'denden yapılır.

Kurşun harflerden müretteb sahîfelerin yekpâre hâline getirilmesi, kitâblara konulan resimlerin temîz halde basılması ve bunların çabuk aşınmaması için bakır kullanılır.

Bakır, sıcağı kendine tez çeker; bu sebebden yemeği çabuk pişirir. Demirden sonra en ziyâde işe yarayan ma'den, bakırdır.

Memâlik-i Şâhâne'de bakır çıkan yerler: Selânik, Trabzon, Sivas ve Diyârbekir vilâyetleridir.

Kurşun – Kurşun, mâvimsi beyâz renktedir. Bıçak ile kesilir, tırnakla çizilir derecede yumuşak bir ma'dendir. Sudan ağırdır; cıvadan, altundan, pilatinden hafiftir. Kolay erir. Ekseriya kükürt ile, ba'zı kere de gümüşle karışık bulunur. Çekiçlendikçe uzanır, inceleşir. Kâğıda sürülünce siyâh bir eser bırakır. Câmî'lerin kubbeleri, minârelerin külâhları, su yolu boruları, matbaa harfleri, dam üstleri ile sâir ba'zı san'atlar için kullanılır.

Bizde kurşun çıkan mahaller: Kosova, Sivas, Konya, Atina ve Diyârbekir vilâyetleridir.

Kalay – Kalay: beyâz, parlak, yumuşak, çabuk erir, pas tutmaz, yaprak derecesinde inceleştirilebilir bir ma'dendir. «Granit» denilen taşlar ile bunların kırıntularından peyda olan pek eskimiş kumlar arasında bulunur. San'at ve âlât vasıtasıyla birbirinden ayrılır.

Kalay, evlerde kullandığımız ba'zı bakır kapları –pastan muhâfaza için– kalaylamakta, âyîneleri sırlamakta, mantarlanmış şişelerin ağızlarını kaplamakta, çikolatalara sargı yapmakta kullanılır. Bunun, ba'zı renk hâsil eden nev'leri vardır, ki boyacılıkta, nakkâşlıkta kullanılır. Kalayı sertleştirmek için içine bir miktâr bakır, antimon ve kurşun katılır.

* [Şeffâflanmak] bir taraftan bakılınca öbür taraf görünür olmak. (Cam ve şişenin hâli gibi).

San'atkârların: tenekeden, çinkodan, bakırdan yaptıkları kapları yapıştırmak ve deliklerini kapatmak için kullandıkları {lehim} dahi kurşun ile kalayın birbirine karıştırılmasından hâsıl olur.[*]

Ta'limler: Ma'deniyyât neye derler? – Ma'denlerin yeri nasıl bilinir? – Demir neden çok işe yarıyor? – Demirden neler yapılır? – Bizde demir çıkan yerler nerelerdir? – § Çelik neden yapılır? – Çeliğin, demirden ne farkı vardır? – Ne şeylerde kullanılır? - § Bakır nedir? – Nelerde kullanılır? – Bizde bakır nerelerde çıkar? - § Kurşun nedir? – Ne hâlde bulunur? – Nelerde kullanılır? – Bizde nerelerde çıkar? - § Kalay nedir? – Nelerde kullanılır? – Kalay nasıl sertleşir? – § Lehim nedir? – Neden yapılır?

Sekizinci Kırâat – Nebâtât

Ot, çiçek, ağaç ve bunlar gibi toprakta biten her şeye: {nebâtât} denir.

Nebâtâtın bir kısmı, insânlara, bir kısmı, hayvânlara birer yiyecek olmak üzere yaratılmıştır. Bunlardan çiğ veya pişirilerek insânlar tarafından yenelere: {sebzevât} ismi verilir. Pişirilmeksizin yenelere de: {yemiş} denmektedir.

Nebâtâtın bir takımı 'ilâca, bir takımı da süse yarar. Nebâtâtın bir kısmı toprak içinde olur. Buna: {kök} denir. Gıdâlarını: topraktan, sudan, ve havadan alırlar.

Tâze nebâtâtı pek severim. Renkleri, görünüşleri, hoşuma gider. Bildiğim sebzevât çoktur. Bunlardan: fasulyeyi, bezelyeyi, lahanayı, havucu, hıyarı, maydanozu, şalgamı, enginarı, bamyayı, kabağı, batlıcanı, semizotunu, kerevizi, pırasayı, soğanı, domatesi, ebegümecini tanırım.

Buğday, arpa, çavdar, yulaf, yerelması, patates, mısır buğdayı, tarlalarda olur. Pek güzel tanırım. Bunlardan buğday ile mısır buğdayını daha iyi tanırım.

Yemişlerin: renkleri, görünüşleri, kokuları, hoş ve latîftir*. Başlıcaları şunlardır:

Armut, elma, erik, kiraz, vişne, zerdâlû, şeftâlû, kayısı, üzüm, bâdem, ceviz, fındık, hurma, incir, nar, ayva, portukal, turunç, mandalina, çilek, dut, karadut, kızılıçık, kestâne, muşmula, karpuz, kavun, ağaç kavunu, 'unnâb, fıstık, şam fıstığı, limon, keçiboynuzu, Hindistan cevizi.

Yemişlerin olmuşları az yenir ise fâidelidir. Hâm, çürük yemişler, zararlıdır. Öyle: hâm, çürük yemişleri yiyen çocuklar, hasta olurlar.

* Bu kitâbda isimleri zikredilip de hâssaları ta'rîf edilmeyen sâir ma'denler, kırâatin diğer kısımlarında muharrerdir.

* [Latîf] güzel, hoş (olan).

Ağaçlar, bizim için güzel güzel yemişler verir. Bahâr mevsiminde: rengârenk çiçekleriyle, yeşil yapraklarıyla gözlerimizi hoşlandırır; gönüllerimizi safâlandırır. Yaz mevsiminde, latîf gölgeleriyle bizi güneşin sıcağından korur. Kışın da odunlarıyla, kömürleriyle bizi ısıtır.

Ağaçların köklerini, toprak besler. Hava, yağmur, güneş, dahi ağaçları büyütüp yemişlerini yetiştirir.

Ağaçların topraktan yukarı olan tarafı, kütüğüdür. Bu kütük, kabuk ile sarılıdır.

Kışın, yaprakları, yemişleri dökülüp kupkuru kalan, süsleri kaybolan ağaçlar, ilkbahârda yeniden cân bulur; tomurcuk çıkarmağa başlarlar. Bu tomurcukların üzerine sarılmış olan kabuklar, ayva tüğü gibi bir şey ile örtülüdür. Bu tomurcuklar, büyüyerek patlar. Uçlarından: filizler, ufacık yapraklar çıkar. Fidânlar, ağaçlar, büyümeleri için lâzım olan kuvveti, topraktan ve havadan alırlar.

Ağacın kabuğuna bir zarâr dokunursa çok def'a kuvvetten düşer. Ba'zı kerre de bütün bütün kurur; artık yemiş veremez olur.

Ta'lîmler: Nebâtât neye derler? – Nebâtâtın hangilerini bilirsiniz? – Nebâtâtın hangilerine {sebzevât} derler? – Tarlalarda ne biter? – Bahçelerde ne yetişir? – Ağaçların başka fâideleri nedir? – Ağaçlar, fidânlar nasıl büyür?

Dokuzuncu Kırâat – Nafaka*-Gıda*

İnsânın başlıca nafaka*sı: etmek, süt, et ve sebzevât*tır. Etmeği, buğdaydan, arpadan, çavdardan, mısır buğdayından ve darıdan yaparlar.

Etmek, her zamân lâzım olan, az para ile tedârik edilebilen bir nafakamızdır.

Patates dahi fâideli şeydir. Darlıkta etmek yerini tutar.

Et, gâyet besleyici bir yiyecektir. En ziyâde yenilen et: öküz, inek, dana, koyun, keçi, karaca, tavşan, tavuk, kaz, ördek, hindi, güvercin, keklik, bıldırcın gibi temiz olan hayvânların etleridir. Öküz, dana ve ineğin eti, cümlesinden ziyâde gıdalıdır.

Sütte: hem et, hem etmek, hem de sebze hâssaları* vardır. Bunun için insân, yalnız süt ile de yaşayabilir.

* [Gıda] besleyecek şey.

* [Nafaka] yiyecek şey.

* [Sebzevât] yemek için kullanılan yeşillikler.

* [Hâssa] Bir şeye mahsus olan kuvvet, tesir, fâide.

İneğin, koyunun, keçinin sütü, pek fâidelidir. Cenâb-ı Hakk, insânlar için nice fâideli şeyler yaratmıştır; meselâ: şeker kamışından, pancardan şeker yaparlar. Şeker ile birçok tatlılar yapılır.

Bahârâtan: biber, darçın, Hindistan cevizi, karanfil gibi kana sıcaklık verici şeylerin, çoğu zarârlıdır. Bunları azar azar kullanmalıdır.

Ta'limler: Nafaka nedir? – Gıda neye derler? – Başlıca nafakamız nelerdir? – Şeker neden çıkar? – Şeker neye yarar? – Bahârât neye derler? – Patates nasıl şeydir? – Sütün hâssaları nedir?

Onuncu Kırâat – San'at*

İnsân, nafakasını, ya'ni: yiyip içeceğini ve sâir geçineceğini ele getirmek için çalışmağa, san'at öğrenmeğe muhtâctır. Bir san'at bilen adama: «san'atkâr» derler.

İnsân, muhtâç olduğu şeyleri çalışarak kazanmalı; kimseye boyun eğmemelidir; ancak geçiniş, Cenâb-ı Hakk'ın rızasına, 'ırz ve nâmusa muvâfik* sûrette olmalıdır.

Hırsızlar, birtakım tenbel adamlar vardır, ki çalışmaktan kaçınırlar; Allah'ın emrine, kendi vicdânlarına* mugâyir* yolda geçinmek isterler.

İnsân, çalışarak saâdet kazanmak için yaratılmıştır. Her kim bu niyyet ve bu arzu* ile çalışırsa Cenâb-ı Hakk, saâdeti ona ihsân eder. Çalışmayan adam, hiçbir şey kazanamaz. Tenbeller, dâima istedikleri şeylerden mahrûm kalırlar.

İnsânın ahvâl-i 'umûmiyye*sinden biri de cem'iyetle, ya'ni: topluca yaşamaktır. Bu cihetle birbirlerine yardım etmeğe borçludurlar. Çalışkan ve güzel huylu olan adam, herkesin yanında muhterem* ve muazzez* olur. Yalnız kendine değil, bütün insânlara da fâidesi dokunur.

İnsânın, gönül râhatı ile 'ömür geçirmesine, pek çok şey yardım eder. Râhatla yaşamak için: ev, eşya, yatak, araba, hayvân ve sâir şeyler lâzımdır.

* [San'at] geçinmek için öğrenilen iş; terzilik, kunduracılık, şekerçilik, demircilik, sâatçilik ve sâire gibi.

* [Muvâfik] uygun.

* [Vicedân] hakkı, doğruluğu tanıttırıp doğru ve haklı iş gördüren yürek duygusu.

* [Mugâyir] uygun olmayan; yakışmayan.

* [Arzu] istek.

* [Ahvâl-i 'umûmiyye] başlıca hâller.

* [Muhterem] hürmetli (olan).

* [Muazzez] 'azîz (olan).

Kanâat* sâhibi ve çalışkan fakîrler, çok def'a zenginlerden ziyâde râhatla 'ömür geçirirler. Çalışkan olan ve bulduğu şeyle geçinmek sefâsını bilen adam, her hâlde mes'ûd*dur.

Her akşam yatmadan evvel: «bu gün de vaktimi boşuna geçirmedim» diyebilen, ba'zı iyilikler etmiş olduğuna sevinerek râhatla uyuyan ve sabâhleyin yine iyi bir arzu ile uyanan adam, bahtiyâr*dır. Böyle bir bahtiyârlığı görüp de gıpta* etmemek kâbil değildir.

İnsânı, zevk yorar; râhat usandırır; iş eğlendirir.

Ta'lîmler: Geçinmek için insân neye muhtâctır? – Geçiniş ne yolda olmalıdır? – Hayırsızlar ve tenbeller nasıl geçinmek isterler? – Cenâb-ı Hakk kimlere saâdet verir? – Saâdet ne demektir? – Râhatla yaşamak için ne lâzımdır? – Zenginler neye mâliktirler? – Nasıl adamlar mes'ûddurlar? – Kimin bahtiyârlığına gıpta olunur? – Gıpta ne demektir?

On Birinci Kırâat – Terbiye - 'İlim

S – Terbiyeden maksat* nedir?

C – Terbiyeden maksat, insânın fikrini, kalbini doğruluğa alıştırmak, kötü huylardan ve fena âdetlerden men' etmek, büyük zâtlar ve herkese fâideli adamlar yetiştirmektir.

Gerek devletin, gerek milletin, gerek bulunduğu memleketin iyiliğine gerçekten çalışanlar, en ziyâde terbiye görmüş olanlardır.

S – 'İlim nedir?

C – Bilmediğimiz şeyleri bilenlerden öğrenmektir. İnsân doğduğu vakit bir şey bilmez. Dünyaya geldiği zamân: söylemek, okumak, yazmak, bir şeyin ne olduğunu tanımak gibi hâllerden hiçbirini bilmez. Eğer: babalarımız, analarımız, büyüklerimiz, hoca efendilerimiz, şu bildiklerimizi bize öğretmemiş olsalar idi şimdi bir şey bilemeyecektik. Bunun için insâniyyete* lâzım olan şeyleri, onlardan dinleyerek, kitâblarımızdan okuyarak öğrenmeğe çalışmalıyız.

* [Kanâat] bulduğu ve edinebildiği şey ile hoşnûd olma.

* [Mes'ûd] saâdetli, ya'ni: her veçhile râhat olan kimse.

* [Bahtiyâr] bahtlı; tâli'li.

* [Gıpta] başkasında olan iyiliğin kendisinde de bulunmasını arzu ediş.

* [Maksat] niyet; arzu.

* [İnsâniyyet] insânlığa mahsûs ve lâyük olan hâl.

İnsâna: yiyecek, içecek, giyecek şeyler nasıl lâzım ise: terbiye, fazîlet*, ma'rifet*, san'at da öylece lâzımdır.

On İkinci Kırâat – Hikmet

S – Re's-i hikmet** nedir?

C – Allah'tan korkmaktır; çünkü hepimizi ve bütün cihânı yaratan, nizâm ve intizâm üzere*** hıfz eyleyen, gizli ve âşikâr işlenen işleri, söylenen sözleri, fikirlerimizden geçen şeyleri bilen, Hakk Teâlâ hazretleridir.

Bunun için Zât-ı Akdes*ine hulûs-ı kalp* ve sıdk-ı tam ile* 'ibâdet* etmeli; {yapın} diye emir buyurduğu şeyleri yapmalı; {yapmayın} diye nehiy* buyurduğu şeyleri yapmamalıdır.

S – Bu vazîfe*lerimizi icrâ etmekten bize ne fâide hasıl olur?

C – Dünya ve âhirette 'azîz ve mes'ûd oluruz.

S – Bu vazîfelerimizin sûret-i icrâsını kimden ve nereden öğrenebiliriz?

C – Büyüklerimizden ve din kitâblarından.

S – Din nedir?

C – Taraf-ı Hakk'tan peygamberlere inzâl* buyurulan kütüb-i mukaddese**nin ve peygamberlerin söyledikleri sözlerin ahkâmına* tatbîk*-i hareket* etmek, vecâib-i insâniyye*yi bilip yoluyla ve kıyâs-ı nefis ile icrâ eylemekten 'ibârettir.

S – Kıyâs-ı nefis nedir?

* [Fazîlet] büyük iyilik.

* [Ma'rifet] bilmek; biliş. Tanımak; tanıyış.

** [Re's-i hikmet] en baş 'ilim; 'ilmin başlangıcı; ya'ni: en evvel bilinecek şey.

*** [Nizâm ve intizâm üzere] (her şey) sırasıyla; yerli yerince.

* [Akdes] en temiz, en âzîz ve mübârek (olan).

* [Hulûs-ı kalp] yüreğin sâf ve temizliği.

* [Sıdk-ı tam ile] doğrulukla; doğru yürekle.

* ['İbâdet] Allah'a kulluk etmek.

* [Nehiy] men'; yasak; (emrin zıddı).

* [Vazîfe] borç; icrâsı borç olan şey.

* [İnzâl] indirmek.

** [Kütüb-i Mukaddese] mübârek kitâblar.

* [Ahkâmına] hükümlerine; emirlerine.

* [Tatbîk] uydurmak.

* [Hareket] gidiş; davranış.

* [Vecâib-i insâniyye] insâna icrâsı borç olan (şeyler).

C – Kendi nefsinin başkasının, ve başkasının kendi nefsi yerine koyup halka ona göre muâmele etmektir. Şöyle ki: insân, kendi nefsinde lââyık gördüğü şeyi başkasına da lââyık görmeli; kendi nefsinde lââyık görmediği şeyi, başkasına da lââyık görmemelidir; meselâ: herkesin bize iyilik etmesini istediğimiz gibi biz de herkese iyilik etmeği istemeliyiz. Kimsenin bize kötülük etmesini istemediğimiz gibi biz de kimseye kötülük etmek istememeliyiz.

Meselâ: bir arkadaşımızın bize fenâ bir söz söylemesini, kitabımızı alıp yırtmasını, kalemimizi kırmasını, bize taş atmasını istemediğimiz gibi biz de bu şeylerin hiçbirini arkadaşlarımıza yapmamalıyız.

O, bize böyle bir şey yapmış olsa bile 'aklı ermediğine vermeliyiz. Böyle sıralarda ona iyi muâmele edecek olursak ettiğinden kendisi pişmân olur. Belki daha ziyâde fenâlıklar yapmak fikrinde ise ondan vazgeçer. Bu hâlde biz de büyük bir mertlik göstermiş oluruz. Elhâsıl: hiçbir kimsenin: canına, malına, 'ırzına, nâmusuna, i'tibârına, dokunacak bir hâl ve harekette bulunmamalıyız. Dâima kendi canımız, 'ırzımız, nâmusumuz, i'tibârımız gibi vikâye etmeliyiz.

İşte: {kemâlât-ı insaniyye**} ve {fezâil-i ahlâkiyye**} denilen şeyler, bunlardan 'ibârettir. Bunları, dinler, kitâblarımızdan okur ve icrâ eder isek büyüdüğümüz zamân: kâmil*, fâzıl* adamlar sırasına geçeriz.

S – Babanıza, ananıza karşı başlıca vazîfeniz nedir?

C – İtâat, muhabbet, hürmettir.

Onlar, bizim sebeb-i hayâtımız**, velini'metimiz*dirler; onlar, güzel terbiye sâhibi olmaklığımıza birinci vâsıtadırlar. Bunun için üzerimizde her veçhile*** hakları vardır. İşte bu cihetlerle onlara: hürmet, itâat, muhabbet, farz*dır.

Küçüklüğümüzden beri bize etmiş ve hâlâ etmekte bulunmuş oldukları her nev*** himmet ve gayretlerine karşı büyüdüğümüz, muktedir* olduğumuz

** [Kemâlât-ı insaniyye] insâna yakışan kemâller, tamamıyla insâniyette bulunmak (hâlleri).

** [Fezâil-i ahlâkiyye] ahlâka mahsûs olan faziletler.

* [Kâmil] tam (insân).

* [Fâzıl] fazileti, iyiliği olan.

** [Sebeb-i hayâtımız] yaşamaklığımıza sebeb.

* [Velini'metimiz] iyilik sâhibimiz.

*** [Her veçhile] her taraftan; her yüzden.

* [Farz] büyük borç, Allah'ın emri ile icrâsı borç olan (şey).

** [Her nev'] her türlü.

* [Muktedir] iktidârı olan; ya'ni: (bir şeyi) yapabilen.

zamân onlara yardım etmek, vazîfelerimizden biridir. Vefâtlarından sonra isimlerinin hayır ile anılmasına sebep olmak da üzerimize borçtur.

S – Kendimize âit olan başlıca vazîfemiz nedir?

C – Maddî* ve ma'nevî* her türlü mazarrâtlardan* uzak durmak, hastalıklara sebep olacak şeylerden ve rûhumuza* zararı dokunacak günâhlardan nefsimizi sakınmak ve canımıza fâidesi olacak şeyleri yapmaktan 'ibârettir.

On Üçüncü Kırâat – Sofrada Terbiyeye Riâyet

Terbiyesiz bir çocuk, hemân kirli elleri ile sofraya oturur; sofraya bir yemek getirildiği vakit sırasını beklemez; bir düziye yemeklere ve yiyenlere bakar. Sofrada oturanların büyüğü kendisi imiş gibi en evvel yemeğe başlar. Tabaklarına yemek dağılacağı zamân hemân kendi tabağını uzatır; hatta ba'zı vakit kendi tabağına konulan yemeğe kanâat etmez; daha ister; başkasının önündeki lokmaya el uzatır.

Terbiyesiz çocuk, etmek, yemek, çatal, bıçak gibi şeyler isteyeceği vakit bir işâretle anlatabilir iken yüksek ses ile ister. Sofraya getirilen şeylerin en iyisini, en çoğunu kendisi almağa bakar.

Terbiyesiz çocuk, sevdiği yemekleri birer birer sayar. Yemekte 'acele eder. İri iri lokmalarla ağzını doldurur. Ağzını şapurdadır. Gerek kendi evinde olsun, gerek misâfirlikte bulunsun yemeğe bahâne bulur.

Ta'limler: Terbiyesiz çocuk sofrada ne yapar? – Etmeği, yemeği nasıl ister? – Neyi birer birer sayar? – Yemekte 'acele edene ne derler? – Yemeğe nerede bahâne bulur?

On Dördüncü Kırâat – Mevsimler

Senede dört mevsim vardır. Her biri üçer aydır. İsimleri de şunlardır: {ilkbahâr}, {yaz}, {sonbahâr}, {kış}.

İlkbahâr: mart, nîsan, mayıs aylarıdır. Yaz: hazîrân, temmûz, ağustos aylarıdır. Sonbahâr: eylül, teşrîn-i evvel, teşrîn-i sâni aylarıdır. Kış: kânûn-ı evvel, kânûn-ı sâni, şubat aylarıdır.

İlkbahâr – Bu mevsimde: havalar ısınır; otlar biter; günler uzar; geceler kısılır; ağaçlar çiçek açar.

* [Maddî] vücûdta, dünyâca.

* [Ma'nevî] ahlâkça, âhiretçe.

* [Mazarrât] zarar.

* [Rûhumuza] canımıza.

Ağaçlar: kendi dallarıyla, çiçekleriyle ve yeşil yapraklarıyla bağları, bahçeleri süslendirir; bağların, bahçelerin, yüzleri: yeşil çayırlarla, türlü türlü çiçeklerle kaplanır. Âlemde her şey yeniden can bulur. Latîf bir havası vardır, ki insân ondan haz* eder. Yüreğimiz ferahlanır. Çehremizde bir sevinç peydâ olur.

Kırlangıçlar ile leğlekler, kışın gittikleri yerlerden geri dönerler. Menekşeler, lâleler, güller, sünbüller açılır; câna safâ-bahş* olan sâir güzel çiçekler goncalanır. Bağlarda, bahçelerde açılan çiçekler, güzel güzel kokularıyla, latîf latîf renkleri ile yüreklerimizi safâlandırır.

Bu mevsimde: bakla, ıspanak, enginâr, semiz otu, soğan, salata, marul ve sâir ba'zı sebzeler ve nebâtlar çıkar. Çilek, erik, kiraz gibi meyveler yetişir. Elhâsil: ilkbahâr, mevsimlerin en güzeli, en sevimlisidir.

Yaz – Bu mevsimde günler ziyâde uzar; sıcak çoğalır; insân, çok terler. Güneşin te'sîriyle: dut, vişne, armut, elma, kayısı, erik, zerdâlû, şeftâlû, ayva, üzüm, nar gibi meyveler yetişir. Kavun, karpuz hâsil olur. Bu mevsimde, buğday, arpa gibi ekinler biçilir; demet bağlanır; devşirilir; harman yapılır. Nohut, fasulye, mercimek gibi mahsûller yetişir. Anbarlar, çuvallar dolar. Çiftçilerin en ziyâde aradıkları, bu mevsimdir.

Sonbahâr, yâhûd Güz – Bu mevsimde: günler kısalmağa, havalar soğumağa, sisler çökmeğe, kuşların birtakımı sıcak mahallere gitmeğe başlar. Ağaçların yaprakları dökülür. Bağların, bahçelerin meyveleri ve tarlaların, çiftliklerin mahsûlleri toplanır.

Çiftçi, yâhûd köylü, bağının meyvesinden, tarlasının mahsûlünden, kendi hânesine yetişecek kadarını saklar; fazlasını şehre götürüp satar.

Bu mevsimin sonlarında bağ bozumu zamânı gelir. Üzümler toplanır. Bir kısmı kurutulur; bir kısmı da sıkılarak onlardan çıkan sudan: pekmez, reçel, nârdenk ve sâir şeyler yapılır.

Kış – Bu mevsimde: havalar tamamıyla soğur; sular donar; buz tutar; ziyâde yağmur ve kar yağar. Hava, sisli, dumanlı, fırtınalı olur. Geceler ziyâde uzanır.

Kuşların pek çoğu, artık soğuğa dayanamazlar; sıcak memleketlere giderler. Soğuğu daha çok olan memleketlerdeki ba'zı kuşlar da bize gelir.

* [Haz] hoşlanmak.

* [Safâ-bahş] safâ veren.

Bu mevsimlerin her birine ‘Arapça {fasl} derler; dördüne birden de {fusûl-i erbâa} nâmı verilir.

Mevsimlerin ‘Arapça isimleri de kullanılır. İlkbahâra: {rebî’}, yaza: {sayf}, sonbahâra: {harîf}, kışa: {şitâ} denilir.

Ta’lîmler: Senede kaç mevsim var? – Her biri kaç aydır? – İsimleri nedir? – İlkbahâr ayları hangileridir? – Yaz ayları hangileridir? – Sonbahâr ayları hangileridir? – Kış ayları hangileridir? – İlkbahâr nişâneleri nedir? – Yaz nasıl olur? – Sonbahâr mevsiminde ne vaki’ olur? – Kış olduğu neden anlaşılır? – Mevsimin ‘Arapça ismi nedir? – ‘Arapça ilkbahâra ne denir? – Yaza ne denir? – Sonbahâra ne denir? – Kışa ne denir?

Münâcât*

Cenâb-ı Hakk’ın Her Yerde Hâzır, Nâzır Olması

Yâ Rabb! Sen her yerde hâzır ve nâzırsın. Her şeyi bilir, görür, işitirsin. Nûr-ı Cemâl’in** bütün âlemleri doldurur.

Bütün cihânı yoktan var eden, içindeki mevcûdâtı, ya’ni: gördüğümüz her şeyi yaratan sensin.

Bunca insânların, hayvânların rızıklarını* ihsân eden, yine sensin. İrâde buyurduğun vakit, bir anda dünyayı yok etmeğe ve yeniden var eylemeğe kâdir* sin.

Hikmetinden suâl olunmaz. Kudret ü ‘azametinin* haddi*, nihâyeti* bulunmaz. Her şeye kâdirsin. Bahr-i eltâfının** sonu yoktur. Lûtfun*, ‘inâyetin*, üzerimizden eksik olmasın, ki {yapın!} diye emir buyurduğun şeyleri yapabilelim. {Yapmayın!} diye nehy buyurduğun şeylerden sakınalım.

Yâ Rabb! Münâcâtımızı kabûl eyle! Bizi günâhlardan uzak, sevâb olan işlere yakın et! Nazarını bir an üzerimizden ayırma!

* [Münâcât] Allah’a mahsus dua.

** [Nûr-ı Cemâl] güzellik nûru.

* [Rızık] yiyecek, içecek şeylerin cümlesi.

* [Kâdir] kudreti, kuvveti olan; (her şeyi) yapabilen.

* [‘Azametinin] büyüklüğünün.

* [Hadd] kenâr; uç.

* [Nihâyeti] ucu; sonu.

** [Bahr-i eltâfının] deniz gibi büyük olan lûtfunun, iyiliklerinin.

* [Lûtfun] iyiliğin.

* [‘Înâyet] büyük iyilik; büyük yardım.

Ta'lîmler: Münâcât ne demektir? – Her yerde hâzır nâzır olan kimdir? – Bütün âlemleri dolduran nedir? – Cihânu yaratan kimdir? – Rızkımızı veren kimdir? – Allah irâde buyurursa dünyayı ne yapar? – Allah neye kâdirdir? – Nenin sonu yoktur? – Allah'ın: lûtfunu, 'inâyetini ne için istiyoruz? – Rabb'imiz bizi hangi şeyden uzak etsin? – Üzerimizden nesini ayırmasın diye duâ etmeliyiz?

On Beşinci Kırâat – Âlem

S – Âlem nedir?

C – { Âlem } denilen şey, yer, gök ve bunların içinde bulunan bütün mevcûdâtır.

S – Yerin, göğün büyüklüğü belli midir?

C – Yerin büyüklüğü, genişliği, bellidir; lâkin gök, öyle nihâyetsiz bir genişliktir, ki mikdârını bilmek mümkün değildir.

S – Hey'et neden bahseder?

C – Ecrâm-ı semâviyyeden.

S – Ecrâm-ı semâviyye nedir?

C – Güneş, ay, seyyâre*, sâbite ve kuyruklu yıldızlardır.

S – Gök nedir?

C – Ucu, sonu bulunmayan bir boşluktur, ki dünyamız ile: güneş, ay, yıldızlar ve gökte bulunan sâir cisimler, hep onun içinde döner, dolaşır.

S – Yıldızların birbirlerinden farkları nedir?

C – Bunlardan ba'zıları, kendiliklerinden nûrlu olup başkasından ziyâ* almazlar. Ba'zıları ise kendilerinde nur olmayub diğer bir cisimden ziya alır.

S – Kendiliklerinden nûrlu olanlar hangileridir?

C – Birincisi: güneştir, ki: dünyamıza, aya ve sâir yıldızlara ziyâ verir. Bundan başka {sâbite} denilen birtakım yıldızlar vardır, ki bunlar da birer güneş sayılır; her birinin etrâfında başka başka yıldızlar döner. Bu yıldızlara da: {seyyâre} denir.

On Altıncı Kırâat – Güneş

S – Güneş ne şekildedir?

C – Yuvarlak, (gülle gibi) nurlu, sıcak bir cisimdir.

* [Seyyâre] gezici; gezen (yıldız).

* [Ziyâ] nûr; ışık; aydınlık.

S – Güneş yerinden hareket* eder mi?

C – Vâkı'a güneş, dünyamızın etrafında dönüyor gibi görünür; lâkin bu hâl, tıbbi hareket eden vapurdaki yolcuların, iskeleyi 'aksi*' tarafa gidiyor görmeleri gibi bir yanlışlıktan ileri gelir. Yoksa hakikat-i hâlde dönen, güneş olmayıp dünyamızdır. Güneş ise yirmi beş gün, on iki saat zarfında bir kere yalnız kendi mihver'i* üzerinde döner.

S – Öyle ise niçin: «güneş doğdu», «güneş battı» denir?

C – Kürre-i arzın herhangi tarafı güneşe doğru döner ise yalnız o taraf güneşi görür; öbür tarafı karanlık olur. İşte bunun içindir, ki bizde gece olduğu vakit kürre-i arzda bulunduğumuz noktanın aksi tarafında bulunan memleketlerde gündüz olur. Onlara gece olduğu zamân da bize gündüz olur. Bu sebeble güneş bize görünmeğe başlayınca: «doğdu» ve artık göze görünmez olunca: «battı» deriz. Yoksa hakikat-i hâlde güneş, ne doğar, ne batar.

S – Dünya nasıl döner?

C – Dünya, yirmi dört saatte kendi mihver'i üzerinde garbdan şarka doğru döner. Bunun için sabâhleyin güneş şark tarafından doğar gibi, akşâm da garb tarafından batar gibi görünür.

S – Hangi tarafa {şark} derler?

C – Güneş doğar gibi görünen tarafa derler.

S – Hangi tarafa {garb} derler?

C – Güneş batar gibi görünen tarafa derler.

S – Kürre-i arz güneşten ne kadar uzaktır?

C – On beş milyon yüz doksan bin altı yüz (15.190.600) mil* kadar uzaktır.

S – Güneşin ziyâsı ne kadar vakitte kürre-i arza yetişir?

C – Sekiz dakıkada.

On Yedinci Kırâat – Hilkat-i Âlem

S - Hilkat-i âlem nedir?

* [Hareket] kıvılcıdamak; yerinden oynamak; gitmek.

* ['Aksi] zıddına; tersine (olarak).

* [Mihver] çarh veya tekerlek gibi dönen bir şeyin ortasından geçirilen hatt-ı müstakîm; çarhların milleri veya arabaların dingilleri gibi.

* [Mil] coğrafya mili ve yeni arşın hesabıyla bir mil, 1683 arşındır.

C – Cenâb-ı Hakk'ın, yeri, göğü, insânları, hayvânları, otları, ağaçları, suları, taşları elhâsıl: âlemde görülen ve görülemeyen sâir şeyleri yoktan var etmesidir.

S – Nasıl yoktan var etti?

C - Cenâb-ı Hakk, istediği bir anda **olsun** diye emredince bütün cihân vücûda geldi.

S – Ne kadar vakit içinde?

C – Kütüb-i Mukaddese'den Tevrât-ı Şerîfe** göre cihân, altı günde yaratılmıştır; lâkin bu altı gün, şimdiki günler gibi değildir. Ne kadar zamân olduğu hakkında pek çok söz söylenmiş; fakat hangisinin doğru olduğu bilinmemiştir.

S – İnsân, sâir hayvânlardan ve mevcûdattan evvel mi, yoksa sonra mı yaratılmıştır?

C – İnsân, hepsinden sonra yaratılmıştır; lâkin hepsinden de 'azîz ve şerefli. İnsânın: nutku, akli olduğu ve fikri, zekâsı sâir hayvânlardan kat kat ziyâde bulunduğu için: «'azîz» ve «şerîf» 'unvânlarını almıştır.

S – İlk yaratılan insân kimdir?

C – Hazret-i **Âdem**'dir; bir parça topraktan yaratılmıştır. Ondan sonra zevcesi Hazret-i **Havva** yaratıldı. Hazret-i Âdem, bütün insânların babası, Hazret-i Havva da anasıdır.

On Sekizinci Kırâat – Başkalarını Râhatsız Eden Ba'zı Hâllerden Sakınmak

Bir adam: esneyeceği, öksüreceği, aksıracağı vakit hemân mendilini, yâhûd elini ağzına götürmeli. Bir yerde bulunduğu vakit: ıslık çalmak, parmaklarıyla oynamak, ayaklarını oynatmak, bacaklarını sallamak, parmağıyla burnunu karıştırmak, bir yerlerini kaşımak, parmağını kulağına sokmak gibi edep ve terbiyeye yakışmayan hâllerden sakınmalıdır.

Bir yere gidildiği zamân: kendinden büyük, yaşlı, hürmetli adamların yerine oturmak, daha evvel gelmiş adamlar olmadığını görünce hemân en baş yere geçmek, edep ve terbiyeye mugâyirdir.

Birine bir şey söylerken ağzını onun yüzüne kadar yaklaştırmak, nefesiyle sıkıntı vermek, şunun bunun önünden ikide birde geçip dönerek râhatsız eylemek, şem'dân veya lamba ile oynamak, maşa ile mangalı

** [Tevrât-ı Şerîf] Taraf-ı Hakk'tan peygamberlere nâzil olan mukaddes kitâblardan biridir; Mûsa ('aleyhisselâm)a inmiş olan kitâbın ismidir.

karıştırmak, yanındakine yaslanmak, yürüdüğü vakit ayak sesinden herkesin râhatını bozmak, bilir bilmez söze karışmak, başkası söylerken lakırdısını bitirmeden onun sözünü kesip kendisi söylemek, bilmediği bir şeyi: «bilirim» diye iddiâ' ve ısrâr etmek, başkasının sözünde ve üzerinde kusûr bulmak, kusûrunu yüzüne urmak, yanındakini de şâhit tutmak, yerinde râhat oturmayıp öteye beriye sürünerek döşemeyi bozmak, genzini çekmek, rastgele gerilmek, şamatalıca burun silmek, mangala veyâhûd şuraya buraya tükürmek, yürürken önüne ve ardına bakmamak, kapıyı hızla kapamak, misâfir ve büyük zâtlar yanında tırnak kesmek ve diş karıştırmak gibi 'ayıp sayılan şeyleri yapmaktan gâyet sakınmalıdır.

Ta'lîmler: Esnerken, öksürürken, aksırırken ne yapılmalıdır? – Bir yerde bulunulduğu vakit nerede oturmalı? – Hangi şeylerden sakınmalıyız? – İyi yürümek ne türdür? – Edebe uygun söz ve lakırdı nasıl edilir? – Bir yere gidildiği vakit sakınacak şeyler hangileridir? – Sakınılmaz ise neye sebep olur

On Dokuzuncu Kırâat – Yıldızlar

S – Kaç türlü yıldız vardır?

C – Üç türlü: sâbite, seyyâre, kuyruklu.

S – Sâbite olanlar nasıl şeylerdir?

C – Kendilerinden ziyâlıdır. Aydınlıklarını başkasından almazlar. Sâbitelerin: gerek kürre-i arzdan, gerek yekdiğerinden uzaklıkları, dâima bir karâr üzeredir. Yalnız kendi mihverleri üzerinde hareket ederler. Bunlar, ay ve dünyamız gibi başka bir yıldızın etrâfında dönmezler. Bu cihetle bunlara: {sâbite} denir.

S – Sâbitelerin sayısı belli midir?

C – Sâdece göz ile bakılınca altı bini geçmez; lâkin kuvvetli dürbin ile bakılırsa bunların haddi, hesâbı olmadığı anlaşılır.

S – Seyyâreler nasıl şeylerdir?

C – Kendiliklerinden ışıkları yoktur; güneşten ziyâ alırlar. Bize parlak görünmeleri, güneşten aldıkları ziyâyı gece kürremize 'aksettirmelerinden ileri gelir; meselâ: bir âyînenin üzerine gelen güneş, ziyâsını karşı tarafa nasıl 'aksettiriyorsa bu yıldızlar da güneşten aldıkları ışığı öylece dünyamıza veriyorlar. Bunların kendilerine mahsûs birer yerleri olup mihverleri üzerinde

hareket ederler. Bundan başka: güneşin etrâfında dahi kendilerine mahsûs mahrek* üzerinde dönerler.

S – Seyyâreler kaçtır? İsimleri nedir?

C – Şimdiye kadar bulunmuş olan başlıca seyyâreler, sekiz tânedir; isimleri de şunlardır: ‘Utarid, Zühre, Arz, Merrîh, Müşteri, Zuhâl, Neptün, Uranüs.

Sonraları birçok küçük seyyâreler daha bulunmuştur. Bunların sayısı iki yüzü geçmiştir.

S – Kuyruklu yıldızlar nasıl şeylerdir?

C – Bunlar da kendiliklerinden ışıklı değildirlere. Sâir seyyâreler gibi nûrlarını güneşten alırlar. Arkalarında kuyruk gibi görünen ziyâları sebebiyle: {kuyruklu yıldız} denilmiştir.

S - Kuyruklu yıldızlar, insânlara bir fenâlık, yâhûd iyilik olacağına ‘alâmet olabilir mi?

C – Eski zamânlarda kuyruklu yıldızların görünmeleri, mücerret bir fenâlık zuhûruna ‘alâmet zannolunurdu; lâkin sonra bu zannın bütün bütün yanlış olduğu anlaşılmıştır.

S – Niçin sâir yıldızlar gibi her vakit görünmezler?

C – Sâir yıldızlara bakarak bunlar, dünyamızdan daha ziyâde uzaktır; bu sebepten her zamân görünemezler; ancak güneşin etrâfında dönmeleri münâsebetiyle kürremize yaklaştıkları zamân görünürler.

S – Yıldızların başka türlü de var mıdır?

C – Evet! Vardır; isimleri de: {peyk} veya {râdife}dir. Bunlar, sâir yıldızlara bakılınca pek küçük şeylerdir; seyyârelerden her birinin etrâfında bunlardan bir iki tânesi de bulunur; onlarla berâberce dönerler.

S – Seyyârelerden hangilerinin peykleri, yâhûd râdifeleri vardır? Ve kaç tânedir?

C – Merrîh’in: iki, Müşteri’nin: dört, Zuhâl’in: sekiz, Uranüs’ün: dört, Neptün’ün: bir peyki vardır. Kürremizin peyki de: {Ay}dir.

Yirminci Kırâat – Ay

S – Ay nasıl şeydir?

C – Ay, bir kürredir, ki ziyâsını güneşten alır ve aldığı ziyâ ile geceleri arzımızı aydınlatır.

* [Mahrek] hareket edecek, yürüyecek yer.

S – Ay niçin diğer seyyârelerden büyük görünüyor?

C – Dünyamıza onlardan ziyâde yakın olduğu içindir.

S – Ay, kürre-i arza benzer mi?

C – Yuvarlaklığı itibarıyla kürre-i arza benzer, lâkin ayın içinde – dünyamızda olduğu gibi – hava, su ve canlı mahlûkât yoktur. Yalnız: dağlar, dereler ve sönmüş yanar dağlar vardır, ki bunlar da büyük dürbinlerle görülebilir.

S – Ayın devir ve hareketi nasıldır?

C – Ay, 29 gün, 12 sâat, 44 dakîka içinde kendi mihveri üzerinde ve ‘aynı zamânda kürre-i arzın etrâfında bir def’a döner. Dünya ile birlikte de güneşin etrâfını bir senede dolaşır.

S – Ayın, mahreki üzerinde dönmesinden ve dünyamızın etrâfında dolaşmasından ne hâsıl olur?

C - Ayın, mahreki üzerinde dönmesinden: {safahât-ı kamer}, dünyamızın etrafında dolaşmasından şuhur-ı kameriye ya’ni: ‘Arabî ayları hâsıl olur.

S - Safahât-ı kameri ta’rif ediniz!

C - Safahât-ı kamer, ayın bize hiç görünmemesi hâlinden sonra hilâl gibi, daha sonra yay şeklinde, en sonra da tabak gibi yusuvarlak görünmesi ve ondan sonra yine yavaş yavaş küçülüp incelenerek hiç görünmeyecek hâle gelinceye kadar aldığı şekillerdir.

S – Ayın ba’zen hiç görünmemesi neden ileri gelir?

C – Ayın güneşten aydınlık alan tarafı, dünyamıza henüz hiç dönmemiş olmasından ileri gelir.

S – Ayın hilâl şeklinde görünmesi nedendir?

C – Ayın güneşten aydınlık alan tarafının, henüz pek az kısmı bize dönmüş olmasındandır.

S – Ayın tabak gibi yusuvarlak görünmesi neden ileri gelir?

C – Ayın güneşten ışık aldığı tarafının, tamamıyla dünyamıza karşı gelmiş bulunmasından ileri gelir. Bu hâlde güneşten aldığı aydınlık, bütün bütün bize görünür. Ayın bu hâline: {bedr-i tâm**} denir. İşte ayın aydınlığı, yavaş yavaş çoğalıp azalmakta, büyüyüp küçülmektedir gibi görünmesi de bunun içindir.

S – Ayın devir ve hareketi sebebiyle başka ne vâki’ olur?

C – Husûf ve kûsûf vuku’ bulur.

S - Husûf ve kûsûf nedir?

** [Bedr-i tâm] on dört gecelik ay, ya’ni: ayın tamamıyla aldığı yuvarlaklık.

C – Husûf, ayın, kûsûf da güneşin tutulmasıdır.

S – Ay ne zamân tutulur?

C - Kûrre-i arz, ay ile güneşin arasına girdiği vakit ayın güneşten ziyâ almasına mâni' olur. Bundan, husûf vâki' olur, ki o da ayın on beşine tesâdüf eder. Husûfun ba'zı mahallerden görünmemesinin sebebi, kamer ile arzın medâr*ları birbirine biraz meyilli* olmasıdır. Şöyle ki: kûrre-i arzın herhangi tarafı güneş ile ayın arsına girmiş bulunur ise yalnız o tarafça husûf vâki' olur; yalnız oraca görünür.

S – Güneş ne zamân tutulur?

C – Ay, kûrre-i arz ile güneşin arasına girdiği vakit kûsûf vâki' olur, ki o da ayın ibtidâlarında vuku' bulur; zîrâ bu hâlde dahi ay, kûrre-i arzın güneşten kısmen, ba'zı def'a da tamamen ziyâ almasına hâil* olur. Kûsûfun her mahalden görünememesinin sebebi, husûfta vâki' olduğu gibidir; ya'ni: ayın hangi kısmı ve hangi tarafı güneş ile arzın arasına girmiş bulunur ise yalnız o tarafça kûsûf vâki' olur; yalnız o tarafça görülür.

Yirmi Birinci Kırâat – Hikmet-i İlâhiye**

S – Cenâb-ı Hakk'ın, nazar-ı hayretimizi** celb*edecek sûrette dünyayı hadsiz*, hesâpsız eşyâ* ile doldurmasında ne hikmet vardır?

C – Bunları görüp Allah'ın büyüklüğünü anlarız. Dünyada her şey, Allah'ın büyüklüğünü gösterir; her şey, hikmet-i ilâhiyenin bir âyinesidir. Şöyle ki: kûrremizde, bunca karalar, denizler ve gökte: güneş, ay, yıldız gibi şeyler, hep Cenâb-ı Hakk'ın kudretine*, büyüklüğüne şâhittir.

Şiddetli rûzgârlar, latîf* bâd-ı sabâ*lar, çağlıtı ile akan ırmaklar, havada uçan kuşlar, denizde yüzen türlü türlü balıklar, yerde biten rengârenk çiçekler,

* [Medâr] dönecek yer.

* [Meyilli] bir tarafa eğilmiş.

* [Hâil] perde gibi iki şeyin arasına girip görmeğe mâni' olan şey.

** [Hikmet-i İlâhiye] Allah'a mahsûs olan tedbîr, ma'rifet, kudret.

** [Nazar-ı hayret] taaccüple bakış.

* [Celb] kendine çekmek; yakına getirmek.

* [Hadsiz] nihâyeti olmayan.

* [Eşyâ] yaratılan şeyler; ya'ni: taş, toprak, su, hayvân ve sâire.

* [Kudretine] gücü yettiğine.

* [Latîf] güzel; hoş.

* [Bâd-ı sabâ] ba'zı kere sabâhları esen hoş rûzgâr.

gûnâ-gûn ağaçlar, her nev' kokulu ve lezzetli yemişler, mütenevvi'* ma'denler, cins cins hayvânlar, hep Allah'ın 'ulüvv-i şânını** ihtâr* eder. Cümlesi, Allah-ı 'azîm-üş-şân** hazretlerinin kemâl-i kudret ve kuvvetini gösterir; Zât-ı zü'l-Celâl'ini*** andırır.

Hâsılı: Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı şeylerin en büyüğünden en küçüğüne varıncaya kadar cümlesinin birer sebebi, birer hikmeti vardır, ki insân, 'asırlarca tedkîk* etse yine tamamıyla anlayamaz. İnsânın bu 'aczi* dahi Hâlik'ını* tanmasına ona 'ibâdet etmesine başlıca bir sebebirdir. İşte bu 'aczimizi bilip dâimâ Allah Teâlâ hazretlerine şükürümüzü îfâ* etmeliyiz.

Ta'lîmler: Hikmet-i İlâhiye ne demektir? – Cenâb-ı Hakk'ın kudretine, büyüklüğüne delil nedir? – Allah'ın 'ulüvv-i şânını ihtâr eden nelerdir? – Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı şeylerin sebep ve hikmeti anlaşılabilir mi? – Allah Teâlâ hazretlerine karşı borcumuz nedir?

Yirmi İkinci Kırâat – Hürmetsizlik - Riâyetsizlik

Kendisinde bu kötü huy bulunan adam, insânlığa yakışmayan, edep ve terbiyeye mugâyir olan hâllerin ba'zılarını veya çoğunu yapmaktan çekinmez; hatta ba'zı adamlar, bunları yapmağı, insânın hakkı olan şeyler sırasına koyar. Kendisine bir suâl olduğu vakit: «evet!», «hayır!» diyecek yerde: «ha!», «yok!» der; yâhûd cevâp makâmında başını aşağı, yukarı sallar.

Bir kimse, kendisine bir şey sorduğu, yâhûd söylediği vakit hiç ehemmiyet vermez. Parmaklarıyla veya bir şeyle oynar. Elini, yanındaki masa veya sandalyeye urur. Çalgı çalar gibi hareketler yapar. Eliyle ağzını kapamaksızın şunun bunun yanında: esner; aksırır; öksürür.

Hürmetsiz veya riâyetsiz olan, bulunduğu bir meclisten apansızın gitmeğe mecbûr olduğu vakit bir 'özür*' beyân etmeden kalkar gider. 'Afv dilemeğe veya

* [Mütenevvi'] nev' nev'; ya'ni: türlü türlü.

** ['Ulüvv-i şân] şân büyüklüğü.

* [İhtâr] hâtrâ getirmek.

** ['Azîm-üş-şân] büyük şânlı.

*** [Zât-ı zü'l-Celâl] Celâl sâhibi; saltanatlı (Allah).

* [Tedkîk] dikkat ile; inceden inceye araştırmak.

* ['Acz] kudretsizlik.

* [Hâlik] yaradan (Allah).

* [İfâ] icrâ etmek; ödemek.

* ['Özür] haklı sebep.

teşekkür beyân etmeğe borçlu olduğu sırada ehemmiyet vermeden ayrılır. Gerek kendi hânesinde, gerek sâir yerde bulunduğu vakit hürmet ve riâyet edilmesi lâzım olan zâtların hâtırlarını hoş etmek iktizâ eder iken kayıdsız durur.

Hürmet ve riâyeti gözetmeyen, birinin bahçesine girdiği vakit izin almadan, yâhûd sâhibi tarafından kendisine teklîf edilmeden: gül, çiçek, yemiş koparır; hâlbuki terbiye görenler, en teklîfsiz bir dostunun bile bahçesine girse kendiliğinden bir şey koparmaz.

Biri, kazâen, yâhûd dikkatsizlikle hürmetsiz ve riâyetsiz olanın ayağına basacak veya biraz dokunacak olsa derhâl: «Gözün kör mü?» gibi sözlerle onu tekdîr eder. O kimse kendisinden 'afv dilese kabûl etmez; böyle hatâ*lar, kusûrlar, kendisinden zuhûr etse: «'afv edersiniz!» gibi bir 'özür dilemez.

İşte bunlar, hep 'ayıp şeylerdir; herkes hakkında hürmet ve riâyetsizliktir.

Yirmi Üçüncü Kırâat – Hava

S – Hava nedir?

C – Hava, göze görünmeyecek derecede ince, hafif, sâf* bir maddedir. Nefes almamıza, yaşamamıza yarar bir cisimdir. Hava, kürre-i arzın her tarafını **110** bin metre* kalınlığında bir karpuz kabuğu sûretinde kuşatmıştır. Bulut, yağmur, dolu, kar, rüzgâr, şimşek çakması, gök gürlemesi gibi hâller, hep havada vuku' bulur.

S – Bulut nedir ve neden hâsıl olur?

C – Güneşin sıcaklığı, deniz ve göl gibi durak olan ve çay, ırmak, dere gibi akmakta bulunan suları ısıtıp buğu hâline getirir. Buğu, havadan hafif olduğu için havanın soğuk olan en yüksek katlarına kadar çıkar. Orada biraz donar; sıkça toplanır; birbirine sıkışır; bulut hâline gelir.

S – Yağmur neden hâsıl olur?

C – Bulutları teşkil* eden buğu taneleri, havanın yukarılarında ziyâde soğur; su hâline girer; yağmur olur.

S – Sis nedir?

C – Yeryüzünde bulunan sular, güneşin sıcaklığı ile cüzî ısınınca bir nev' ağırca buğu hâsıl olur. Bu buğu, bulunduğu yerden yükselemediğinden

* [Hatâ] yanlışlık.

* [Sâf] pak; temiz.

* [Metre] arşından büyük bir ölçüdür. (Bir buçuk endâze).

* [Teşkil] şekle koymak; (bir şeyi) biçime getirmek.

yeryüzünde kalır. Sonra güneşin te'sîr*ıyla ziyâde ısınınca bütün bütün buğu hâline gelir; hafifleşerek tekrâr havaya çıkar. Sis ile bulut birdir. Havanın yükseklerinde bulunursa: {bulut}, aşağılarına olunca: {sis} denir. Sis sin hafifine: {pus}, yâhûd {duman} denir.

S – Kar neden hâsıl olur?

C – Kar, buğulardan terâküm* ve teşekkül* eden bulutlardan hâsıl olur. Buğular, havanın yukarılarında soğuğa tesâdüf* edince su hâline girer; hava ziyâde soğuğa râst gelince donar. Kar ve dolu hâline gelerek yere düşer.

S – Rüzgâr neden ileri gelir?

C – Hava, tabaka tabaka, ya'ni: kat kat olup rüzgâr, bu tabakaların hareketinden ileri gelir.

S – Gök gürlemesi, şimşek çakması neden hâsıl olur?

C – Bunların ikisi de bulutların birbirlerine çarpmasından hâsıl olur. Bulutlar, sudan teşekkül ettiği, suda ise «elektrik» denilen bir seyyâle* bulunduğu cihetle bulutlar, bu seyyâle ile doludur. Bu seyyâlede: çekici ve itici kuvvetler vardır. Bu iki kuvvetten birbirinin zıddı olan bulutlar, birbirlerini çekerler. Bir cinsten olanlar da birbirlerini öteye sürerler. Bu kuvvetler, birbirine tesâdüf ettikleri vakit bulutlar arasında bir çarpışma peydâ olur. Bu çarpışmadan gök gürlemesi, şimşek çakması, yıldırım düşmesi hâsıl olur.

S – Yıldırım nedir?

C – Yıldırım, elektrik eseridir. Bir bulut, kendi zıddı olan elektrikli bir bulutun yanından geçtiği vakit onun yerini tutmak, onunla birleşmek ister. Bu sırada bir çarpışma vuku' bulur. O çarpışmadan da bir kılgılcım hâsıl olur, ki işte ona: {yıldırım} denir. Yıldırım, düştüğü yeri yakar, yıkar.

S – Yıldırım ne gibi yerlere düşer?

C – Ekseriyâ dağ ve bina gibi yüksek mevki'lere, ağaç ve kule gibi uçları sivri veya uzun şeylerin üzerine düşer.

S – Niçin böyle yerlere düşer?

C – Bunlarda çekici kuvvet ziyâde bulunduğundan çok def'a öyle yerlere düşer.

S – Yıldırım tehlikesinden kurtulmanın çâresi var mı?

* [Te'sîr] bir kuvvetin bir şeye geçmesi.

* [Terâküm] birikmek.

* [Teşekkül] şekillenmek; (bir şey) şekle, biçime gelmek.

* [Tesâdüf] râst gelmek.

* [Seyyâle] su gibi akmak hâssası olan her türlü madde.

C – Amerikalı meşhûr [Franklin] nâm zât, buna bir çâre bulmuştur. Şöyle ki: muhâfaza edilecek binânın münâsip bir mahallinde bir kuyu açılır; içine bir direk dikilir; üzerine, ucu sivri ve pilatinli* bir demir çubuk takılır; bu çubuğa bir zincir veya tel bağlanır; kuyunun altına kadar indirilir. Yıldırım – binânın sâir bir mahalline düşmeye meydân vermeksizin – doğru bu âletin tepesine düşer; patlamağa vakit bırakmaksızın mezkûr tel veya zincir vâsıtasıyla kuyuya naklolunur. Kuyunun içi: ya sulu, yâhûd yaş olacağından yıldırım orada mahv* olur.

Eğer binânın etrâfında: deniz, göl, ırmak gibi sulu bir mahal var ise zincir veyâ telin ucu oraya sarkıtılır; bu hâlde kuyuya hâcet kalmaz.

S – Elektrik seyyâlesi yalnız bu cisimlerde mi bulunur?

C – Hayır! Başka cisimlerde dahi bulunur. Bir cisimde elektrik olup olmadığını anlamak için o cismi eller arasında oğuşturmalı; eğer ondan bir kığılıcım çıkar, yâhûd hafif bir cisim, sâir hafif cisimleri kendisine çekmeğe başlar ise o cisimde elektrik olduğu belli olur.

Meselâ: karanlık yerde kedinin arka tüyleri oğuşturulsa derhâl kığılıcım çıkar; mühür mumu dahi çuhanın üzerine biraz sürüldükten sonra saç ve saman çöpü gibi hafif bir cisme yaklaştırılsa o cismi kendisine çeker; mıknaîs ile kehrübâda elektrik kuvveti ziyâde vardır. Onun için mıknaîs, iğneyi, kehrübâ da saman çöpünü kolayca kendilerine çekerler.

Yirmi Dördüncü Kırâat – Terbiyesiz Şakalar-Uygunsuz Hâller

Ba'zı kimseler, râst geldikleri adamlar ile şakalaşmağı severler. Kimi el şakası, kimi dil şakası eder. Acaba karşısındaki adam şakalaşmaktan hoşlanır mı? Hoşlanmaz mı? Hiç düşünmezler. O zât, şakalaşmaktan hoşlanmadığını söylese bile: «Nasıl adamsın? Ne olurmuş? İnsân ba'zen şakalaşmalı!» diye onu 'ayıplamağa başlarlar.

Ba'zısı da ağır bir söz söyler. Karşısındaki adamın o sözden incindiğini, gücendiğini görünce: «Sakın gücenme, şaka ettim!» der. Bildiği bir şeyi bilmez olur. Bilmediği şeyleri de bilir gibi gösterir.

Kimisi de birinin elinde veya üzerinde hoşlandığı bir şey görünce derhâl: «Bunu bana hediye etsene!» der. Verilmediği hâlde: «Hiç olmazsa birkaç gün kullanayım da yine veririm» diyerek, birtakım da utandıracak sözler söyleyerek

* [Pilatin] ma'denlerin en ağırı ve altundan sonra en kıymetlisidir; çok dayanacak şeylerde kullanılır. Demir ve bakır ile karışıktır. Sıcağa da çok dayanır.

* [Mahv] yok olmak.

o şeyi onun elinden almak ister. Aldıktan sonra: «Kayboldu, zâyî' oldu» diyerek vermek istemez.

Öteki beriki ile eğlenir; kimsenin yaptığını beğenmez. «Ben onun yerinde ola idim şöyle yapardım, böyle ederdim.» diyerek övünür. Ba'zen birtakım yalanlar uydurur. –Gûyâ – kendisine bir medâr-ı iftihâr** olmak üzere: «Ben filân zât ile görüştüm; filân yerde bulundum; mükemmel sûrette eğlendik; şöyle yedik; böyle içtik.» gibi sözlerle övünür. Bir yere gittiğini, yediğini, içtiğini, evinde veya başkasının hânesinde gördüğünü, işittiğini; sâirlerine söylemekle müftehir* olur.

Ba'zı çocuk da: güleyim, güldüreyim diyerek arkadaşlarının kulağına gizlice çöp sokar. Arkadaşlarını korkutmak için bir yere gizlenip birdenbire 'acâib ve korkunç sesler çıkarır.

Ba'zıları, birisinin oturacağı iskemle veya sandalyeyi gizlice geri çekerek onu düşürür; ötekisi, berikini çimdikler.

Ba'zı çocuklar da dâima kendi sözlerini yapmak isterler. Bağırır, çağırırlar. İstedikleri verilmezse ağlarlar; lâkin: terbiyeli, 'akıllı, uslu çocuklar, bunların hiç birini yapmazlar; analarının, babalarının, hocalarının, büyüklerinin sözlerinden dışarı çıkmazlar.

Ba'zı çocuklar, bir şeyde yanıldıkları zamân kendilerine edilen ihtârı kabûl etmezler; kusûrlarını îtirâf* etmeyip hatalarında ısrâr* eylerler. Ba'zı çocuklar da, kabâhâtlerini başkalarının üzerine atarlar; arkadaşlarını tekdîr ettirirler.

Boş bir şey için ötekinin berikinin kalplerini kırarlar. Kendileri ise diğer bir şey için arkadaşlarına gücenirler. Elleri fırsat da düşerse onlardan ölç alırlar. Ba'zıları da arkadaşlarının iyi bir şeye mâlik* olduklarını istemezler; kıskanırlar. O şeyi elinden alarak: ya kırar veya yırtarlar. Ba'zı kerre de çalarlar, ki – Allah esirgesin – böyle şeylere alışanlar, sonra ettiklerinin cezâsını çekerler; herkes de kendilerinden nefret eder.

Böyle uygunsuz hâllerin altından öyle fenâlıklar çıkar, ki – maâz-Allah – insân, başını kurtaramaz; dünya ve âhirette onun cezâsını görür.

** [Medâr-ı iftihâr] övünmeğe yardımı olan.

* [Müftehir] fâhr eden; övünen.

* [İtirâf] (kusûrunu) tanımak; söylemek; ikrâr etmek.

* [İsrâr] bir iş veya söz hakkında: «mutlak böyledir!» diye dayanıp durmak.

* [Mâlik] sâhib.

Ta'lîmler: Terbiyesizce şakalar ne gibi şeylerdir? – Uygunsuz hâllerde bulunanlar, birinde bir şey görürlerse ne yaparlar? – Uygunsuzlar kendilerini nasıl överler ve neler söylerler? – Böyle çocuklar, gülüşmek için neler yaparlar? – Oyun oynarken ne yaparlar? – Ba'zı kabâhâtli çocuklar ne yaparlar? – Terbiyeli olunca ne yaparlar? – Kıskanç çocuklar ne yaparlar? – Böylelerin hâli sonra ne olur?

Yirmi Beşinci Kırâat – Dünya

S – Dünya nedir?

C – Dünya, – dört bölük itibârıyla – üç bölüğü su, bir bölüğü karadan 'ibâret bir cisimdir; şekli de portukal veya karpuz gibi yuvarlaktır. Bunu için dünyaya: {kürre-i arz} dahi denir.

S – Kürre-i mücesseme nedir?

C – Dünyanın şeklini gösterir, karpuz gibi müdevver, ağaç veya mukavvadan yapılmış bir küredir.

S – Küre-i sema nedir?

C – Göğün şeklini ve gökte bulunan cisimlerin yerlerini gösterir ağaç veya mukavvadan yapılmış bir küredir.

S – Harîta nedir?

C – Yeryüzündeki: karaların, denizlerin, ırmakların, memleketlerin hudûdu* mevki'-i* tabîileri*, kâğıd veya muşamma' üzerine çizilmiş bir levhâdır. Bu harîta, kitâb şeklinde olunca: {atlas} denir.

S – Dünyânın hareketi var mıdır?

C – Evet! Dünyânın iki türlü hareketi vardır. Biri: kendi mihveri üzerindeki, biri de güneşin etrâfındaki hareketidir. Bu hareketlerini 'aynı zamânda, ikisini birden icrâ eder.

S – Buna bir misâl söyleyebilir misiniz?

C – Evet! Bir Mevlevî dervişi, bir anda nasıl hem ayağı üzerinde döner, hem de sema'hâne* etrâfında dolaşır ise dünya dahi 'aynı vakitte hem kendi mihveri üzerinde döner, hem de güneşin etrâfını dolaşır.

S – Dünyânın böyle bir zamânda iki türlü hareketinden ne hâsıl olur? Ve bu hareketleri ne kadar müddet* içinde icrâ eder?

* [Hudûd] hadler; ya'ni: sınırlar.

* [Mevki'] bir şeyin bulunduğu yer.

* [Tabîiler] yapma olmayıp kendiliğinden olan.

* [Sema'hâne] dervişlerin döndükleri ve zikir ve duâ eyledikleri yer.

C – Kendi mihveri üzerinde ettiği hareketten, gece gündüz hâsıl olur. Bu hareketini, 24 sâatte icrâ eder. Güneşin etrâfındaki hareketinden de: {fusûl-i erbaa}, ya'ni: senenin dört mevsimi hâsıl olur. Bu hareketini 365 gün, 5 sâat, 48 dakîka ve 45 sâniyede icrâ eder. Buna: {devr-i senevî} denir, ki «senelik dönuş» demektir.

S – Biz, kÛrre-i arzın neresindeyiz?

C – Biz, onun üzerindeyiz.

S – Ya nasıl oluyor da döndüğü vakit üzerinden düşmüyoruz?

C – Bir mîknatıs demiri, iğneyi nasıl kendisine çeker ise kÛrre-i arzın merkezi*** dahi bizi ve kâffe-i eşyâyı kendine doğru çeker. Bununla berâber kâinâtta* bulunan her şey, mîknatıs gibi yekdiğerini kendilerine çeker. Arzımız dahi bu veçhe ile bizi merkezine doğru çektiği için üzerinden bir tarafa düşmeyiz.

S – Dünyânın döndüğünü niçin duymuyoruz?

C – Büyük bir yelken gemisi, yâhûd çarhı ardında olan bir vapurun kamarasında oturan yolcunun, vapurun hareketinden nasıl haberi olmaz ise bizim de arzın hareketinden öylece haberimiz olmaz. Hareket ettiği, eğer ba'zen belli oluyorsa bunun sebebi ikidir. Biri: deniz dalgalı olup da gemiyi ve bizi sarsmasındandır. Diğeri: gemiden dışarı bakıp da eşyânın ‘aksi tarafa gidiyor gibi görülmesinden ileri gelir. Yoksa deniz sâkin* olur, çarhı da ardında bulunursa vapurun hareketi bellisiz olur.

S – Arzın yuvarlak olduğunu daha kavî deliller ile ispât edebilir misiniz?

C – Kâinâtta her cism-i mâyi**, hîn-i teşekkülünde** bir şekl-i kÛrrevî*** almağa sâ'idir*. Sonradan ba'zıları hâriçten esbâb-ı mâni*** zuhûruyla tebdîl-i şekl** ederler. Nasıl ki: yağmur veya su damlası, yere düşerken yuvarlaktır.

* [Müddet] vakit; zamân.

*** [KÛrre-i arzın merkezi] dünyânın tam ortası. Şöyle ki: elma, kÛrre-i arz farz olursa çegirdeklerinin yeri merkezi olmuş olur.

* [Kâinâtta] âlemde; ya'ni: yer ile gökte.

* [Sâkin] durgun; (dalgasız).

** [Cism-i mâyi'] su gibi akıcı olan şey.

** [Hîn-i teşekkülünde] şekle, biçime girdiği vakit.

** [Şekl-i kÛrrevî] müdevver; ya'ni: yuvarlak biçim.

* [Sâ'idir] çalışıcıdır.

** [Esbâb-ı mâni'] men' edici sebebler; engel olan şeyler.

** [Tebdîl-i şekl] şeklini, biçimini değiştirmek.

Dolu tâneleri böyledir. Güneş, ay ve seyyârât-ı sâire dahi müdevverdir. Bunların cevî* içerisinde devrettiklerini, dürbinler ile görebiliriz. Arzımız dahi seyyârâtтан biridir. Bu sebebden müdevver olması iktizâ eder.

Bundan mâ-adâ arzımızın kürrevî olduğuna daha birçok ispât vardır. Bunların birincisi ve en kolayı: açık bir deniz kenârında bulunan bir adam, uzaktan gelen bir geminin: evvelâ direklerinin ucunu, yaklaştıkça ortasını, daha yaklaşıncaya teknesini, ya'ni: tekmîl gemiyi görmesidir.

Bunu gibi: sâhilden* denize doğru açılan bir geminin, ibtidâ teknesi, açıldıkça direkleri gözden kaybolur. Eğer dünyamız kürrevî olmayıp da düz ola idi gemi ne kadar uzağa gitse dür-bînler ile görülecekti; yâhûd uzaklığı sebebiyle gözden kaybolduğu vakit en evvel ince direklerinin gözden kaybolması lâzım gelirdi; hâlbuki en iyi görülebilecek olan teknesi, en evvel gözden kayboluyor.

Kezâlik geminin içinde bulunan adam, ibtidâ sâhili, gittikçe şehrin yüksek binâlarını ve civârda bulunan yüksek tepelerini gözden kaybeder. Bunun gibi de: gemide bulunanlar, sâhile yaklaşırken ibtidâ şehrin yüksek binâlarıyla civârındaki tepelerini, en sonra da sâhili görür.

Diğer bir isbât-ı kavî de şudur, ki: güneş battığı vakit bir baloncu, balon ile havaya çıksa batmış olan güneşi görür. Güneş yine gözden kaybolunca daha yükseğe çıkılsa güneş tekrâr görülür.

Bir de dünyamızın kara kısmı, su kısmının dörtte biri bulunduğundan karaların da kürrevî olması lâzım gelir. Denizce olduğu gibi zâten karaca da hâl böyledir; meselâ: düz bir ova ortasında bulunan bir şehre yaklaştığımızda ibtidâ şehrin minâreleri ile yüksek binâları ve gitgide tekmîli görünür.

Diğer kuvvetli bir isbât da şudur, ki: kürre-i arzımız, ayın on beşinde kamer ile şems arasına girdiği vakit ba'zen gölgesiyle kameri münhasif* kılar. Ay tutulmağa başladığı vakit ayın yüzüne yuvarlak bir tepsi sürünüyor gibi görünür. İşte bu görünen gölge, dünyamızın gölgesinden başka bir şey değildir. Böyle yuvarlak bir gölgeyi verecek cismin de elbette yuvarlak olması iktizâ eder.

S – Dünya güneşten büyük müdür? Küçük müdür?

C – Tahmînen bir milyon üç yüz bin def'a küçüktür.

* [Cevv] boşluk.

* [Sâhil] deniz, ırmak, çay, göl kenârı; kıyısı.

* [Münhasif] kararan; nürsüz olan.

S – Dünya aydan büyük müdür? Küçük müdür?

C – Dünya aydan elli def'a büyüktür.

S – Dünyanın dört tarafı dolaşılabilir mi?

C – Evet! Bir yolcu, yirmi dört saatte altmış beş mil kadar yol yürüse ve bu yürüyüşle gece gündüz bir düziye ve dosdoğru gidecek olsa 365 günde dünyanın etrafını dolaşabilir; ya'ni: çıkmış olduğu yere vâsıl olur.

Yirmi Altıncı Kırâat – Hoş Geçiniş

İnsânlar arasında azîz olmak, kendini sevdirmek için herkesin hâtırını, menfaatini gözetmeli; çünkü insânların çoğu, hürmet ve riâyet görmediği veya bir fâide beklemediği adamlara hürmet ve riâyet etmez. Etse de ileride ona karşı kendisi de ondan hürmet ve riâyet görmek veya bir türlü istifâde eylemek emeliyle* eder. Bunun için böyle sıralarda ba'zen fikirler birbirine zıt gelse bile hiddet ile karşılık vermeyip halîmâne* davranmalıdır.

Bir de bir adam, her şeyde yalnız kendi hakkını, menfaatini değil, karşısındaki adamın da hakkını, menfaatini gözetmeli. Herkesin haysiyetini* tanımalı. Vazîfesi hâricinde olan işe karışmamalı.

Vazîfesi, mecbûriyeti olmadıkça birbirinin iyiliği ve kötülüğü hakkında söylenen sözleri, birbirine haber vermemeli. Bir kimseyi yüzüne karşı övüp de arkasından zemmetmemeli. İnsânlık hâliyle vuku' bulan ba'zı kusurlarını çok görmemeli.

Kendi fâidesi için başkalarının zararına çalışmamalı. Kendi râhatı için başkalarını râhatsız etmemeli. 'Umûmun menfaatini, kârını, kendi menfaatine, kendi kârına değışmemeli. Kendini 'akıllı, başkalarını şaşkın yerine koymamalı. Herkesin emniyetini sû-i isti'mâl** etmemeli. Nefsini övmemeli. Kendini büyük adam yerine koymak, başkalarını küçük ve aşağı görmek gibi âdâb-ı insâniyyeye yakışmayan bir hâl ve harekette bulunmamalı. Huyları bozuk olan adamlardan da sakınmalıdır.

Ta'lîmler: İnsân, hakkını, menfaatini nasıl gözetmeli? – Menfaat, râhat, kâr ne yolda olmalı? – Bir adam kendi fâidesinden başka ne gözetmeli? – Emniyeti sû-i isti'mâl ne demektir? – Kendini büyük, başkalarını aşağı adam yerine koyanlara ne denir? – Ne huyda olan adamlardan sakınmalıdır?

* [Emel] umma; ümîd; arzu.

* [Halîmâne] mülâyimâne; yavaşlıkla.

* [Haysiyet] derece-i îtibâr.

** [Sû-i isti'mâl] fenâ sûrette kullanmak.

Yirmi Yedinci Kırâat – Terbiyeli İnsân

Terbiyeli insân, büyüğüne hürmet ve riâyet, kendi yaşında ve kendi derecesinde olanlara, tevâzu'^{*} gösterir; kendinden aşağı bulunanlara da hoş muâmele^{*} eder. Herkesin hakkını, haysiyetini tanır. Kadr ü kıymetini bilir. Hâtırını gözetir. Elinden geldiği kadar yardım eder. İnsânlığa yakışan her türlü vazîfeyi icrâ eyler. Kendi haddini bilip vazîfesi olmayan şeylere asla karışmaz. Her bir hâl ü hareketi îtidâl^{*} üzere olur.

İnsâniyyet husûsunda: din, mezhep, millet farkı aramaz; kimseyi aldatmaz.

Terbiyeli insân, yalan söylemez. Dâima iyiye iyi, kötüye kötü der. Her sözü, hâl ü vakte ve yerine göre söyler. Boş lakırdı etmez. Her sözünde, her işinde: gerek kendisine, gerek sâirine bir fâide bulunur.

Terbiyeli insân, hiçbir kimsenin 'ırzına, nâmusuna, kadr ü îtibârına dokunmaz; kâr ü kesbine^{**} sekte^{*} vermez; bir vecih^{*} ile işine mâni' olacak hâl ve harekette bulunmaz.

Terbiyeli insân, ahlâkı^{*} bozuk olan adamlar ile görüşmez. Vicdânına karşı bir şey yapmaz. Doğruluktan ayrılmaz. Her işinde insâfi^{*} elden bırakmaz. Üzerine aldığı şeyi doğrulukla yapar. Yapamayacağı işi üzerine almaz. İcrâsında bulunamayacağı bir şeyi vaad etmez. Vaad ettiği şeyi icrâ eder. Birinden bir iyilik görse asla unutmaz.

Terbiyeli insân, iyilik ettiği bir adamdan kötülük bile görecek olsa mukâbele eylemez; hatta o adamı pişmân etmek için sırası düştükçe, elinden geldikçe iyilik etmeğe çalışır. İşte böyle adam, dünya ve âhirette 'azîz olur.

* [Tevâzu'] alçak gönüllülük.

* [Muâmele] davranmak; iş görmek, söz söylemek.

* [İtidâl] (bir şeyin) orta derecesi; ya'ni: ne çok, ne az.

** [Kâr ü kesb] kazanç.

* [Sekte] durgunluk.

* [Vecih] sebep.

* [Ahlâk] hûylar.

* [İnsâf] doğruluk; hakkı tanımak; haklı iş görmek.

Yirmi Sekizinci Kırâat – Letâif*

Bir çocuk, mektepten eve giderken o gün tebdîlen* gezmeğe çıkmış olan pâdişâha rast gelir. Pâdişâh, çocuğun ‘akıllı bir şey olduğunu, hâlinde anlar. Onunla konuşmağa başlar:

Pâdişâh – Oğlum nereden geliyorsun?

Çocuk – Mektebden.

Pâdişâh – Ne okuyorsun?

Çocuk – Elif cüz’ünü bitirdim; ‘Amme cüz’üne başlayacağım.

Pâdişâh – Âferîn oğlum! Al şu altını da şeker al!

Çocuk – Almam! Babam görür; «Bu altını nereden aldın» diye darılır.

Pâdişâh – Baban sorarsa: «Pâdişâh verdi» cevâbını ver; o vakit darılmaz.

Çocuk – İnanmaz ki!

Pâdişâh – Niçin inanmayacak?

Çocuk – Pâdişâh hiç bir altın verir mi? Verince çokça verir.

Çocuğun cevâpları pâdişâhın hoşuna gider; kesesini altınla doldurur.

§

Tatarın biri, yolda bir hâna inmiş. Hâncı, karısı ile berâber oturup soğan etmek yiyorlarmış. Tatar, hâncıya: «Hânci! Et, etmek, yağ isterim; baldan da haberin olsun!» deyince hânci da: «İşte soğan, işte etmek hâlden de haberin olsun!» cevâbını vermiş.

Ta’limler: Çocuk kime rast geldi? – Pâdişâh ne sordu? – Pâdişâh ne verdi? – Çocuk ne dedi? – En sonra nasıl oldu? - § Hâna kim geldi? – Hânci ne yapıyordu? – Tatar hâncıya ne dedi? – Hânci ne cevâb verdi? – Hânci kime derler?

Yirmi Dokuzuncu Kırâat – Vaadini* İcrâ Etmek

Fransa cenerallerinden, ya’ni: ‘askerî paşalarından meşhûr {Durini}yi, bir gece – Paris’e giderken – yolda hırsızlar tutmuşlar. Üzerinde bulunan paraları almışlar; parmağındaki yüzüğü de almak istemişler. Ceneral, onun yâdigâr* olduğunu beyân eder; fakat ertesi gün buna karşılık yüz lira vereceğini vaad eder; hırsızları te’mîn* eyler. Bir gün sonra içlerinden en cesâretlisi, ceneralin

* [Letâif] hoş, eğlenceli sözler.

* [Tebdilen] başka kılık ve kıyafete girerek.

* [Vaad] söz vermek.

* [Yâdigâr] kendisini andırmak için dost tarafından verilen hediye.

* [Te’mîn] emin etmek, inandırmak.

evine gider; ehîbbâsıyla* görüşmekte olduğu hâlde yanına yanaşır; vaadini ihtâr eyler. O da derhâl icrâ eder. Hırsız gidince ceneral, başına gelen hâli dostlarına beyân eyler.

Ehîbbâsı, ceneralin bu derece sadâkatine şaşakalır. Ceneral bu hâli görünce «Ne taaccüp* ediyorsunuz? Doğru olan adam, verdiği sözü yerine getirmeli. En âdî kimselere bile söz vermiş olsa icrâ etmelidir.» der.

Ta'lîmler: Paris'e giden kim idi? – Hırsızlar ne yaptılar? – Ceneral ne demiştir? – Ertesi gün ne oldu? – Ceneral ne yaptı? – Sonra ceneral dostlarına ne söyledi?

Otuzuncu Kırâat – Vicdâna İttibâ**

Mekteb şâkirdânından biri, ta'tîl günlerinde memleketine giderken bir değirmende kalır. Yatmış olduğu odanın dîvârına asılmış olan bir altun sâati görür. Gece yarısı sâati alıp pencereden kaçmağı kurar; lâkin hırsızlık fenâ şey olduğu hâtırına gelir; vicdânı bir türlü râzı olmaz. Hayli düşündükten sonra sâati almaz. Kendi de artık orada durmaz; savuşur gider.

Bir müddet, ay aydınlığında yürür. Gitgide ay batır; artık ortalık karanlık olunca bastığı yeri göremez olur. Bir bataklığa düşer. Kendini güç hâl ile kurtarır. Yüksek bir yere çıkar. Pek yorgun olduğundan orada uyuyakalır.

Sabâhleyin uyanır; gözlerini açınca bakar, ki altında yatmış olduğu ağacın üzerinde bir adam asılmış. Kargalar da üzerine üşüşmüşler. Meğer bu asılan adam hırsız imiş. Mektebli, bu hâli görünce kendi kendine: «Şükür Yâ Rabbî! İyi ki vicdânıma uydum da sâati almadım.» diyerek birçok sevinir.

Ta'lîmler: Vicdân neye derler? – İttibâ' ne demektir? – Memleketine giden kim idi? – Gece nerede kaldı? – Dîvârda ne gördü? – Mektebli fikrine ne koydu? – Sâati niçin almadı? – Niçin bataklığa düştü? – Nerede uyudu, sabâhleyin ne gördü? – En sonra mektebli ne söyledi?

Otuz Birinci Kırâat – Nâsîh* Bir Pederin* Çocuğu

Sâbit Efendi isminde bir çocuk var idi. Babası her gün kendisine bir nasîhat verirdi. Bir gün de «Sana kötülük edenlere iyilik et!» nasîhatini verince

* [Ehîbbâ] habîbler; ya'ni: dostlar, sevgililer.

* [Taaccüp] şaşmak.

* [İttibâ'] tâbi' olmak; uymak.

* [Nâsîh] nasîhat eden; öğüt veren

* [Peder] baba.

Sâbit Efendi: «Kitâbımı alıp yırtan, kalemimi alıp kıran ve sâir kötülük eden çocuklara ben nasıl iyilik edeyim?» diye sordu. Pederi: «Oğlum! Bu, ilk önce biraz güç görünür; lâkin yavaş yavaş alışabilirsin. Bir seneye kadar bu nasîhati tutmağa söz ver de bak ne güzel şeydir! Çok hazzeder, çok fâidesini görürsün.» dedi. Nihâyet Sâbit Efendi bir ay için söz verdi.

Bir gün, arkadaşlarıyla berâber oynamak üzere kıra gittiler. Oyun arasında bir küçük çocuk, Sâbit Efendinin burnuna urup kanattı. Sâbit Efendi çok hiddetlendi*. Çocuğu iyice dövmek istedi; lâkin babasının nasîhatini ve kendi vaadini hâtırına getirerek sabretti.

Diğer çocuklar da öteden: «Sâbit Efendi ne korkak çocuktur!» diyerek onu ta'yîb* eder dururlardı. Çocuk eve gelince pederine: «Keşke ben o sözü vermemiş ola idim! Bir çocuk bana urdu. Burnumu kanattı. Ben de onu dövecektim; fakat etmiş olduğum vaadi hâtırına getirdim; sabra mecbûr oldum. Amma hep çocuklar: «Korkaktır! Alçaktır!» diyerek beni ta'yîb ettiler.» diye başına gelen hâli hikâyeye eyledi.

Pederi: «Âferîn oğlum! İyi etmiş, sözünde durmuşsun; fakat oğlum! Yalnız kötülüğe karşı kötülük etmemek elvermez; oldukça iyilik de etmelisin» dedi.

Aradan birkaç gün geçti. Bunlar, bir ırmak yanında oynamakta idiler. Sâbit Efendinin burnuna urup kanatmış olan çocuğun kardeşi, nasıl ise ırmağa düştü. Çocuklar toplandılar; kardeşi de geldi; lâkin hiç biri kurtarmağa cesâret edemedi. Sâbit Efendi, yine pederinin nasîhatini hâtırladı; derhâl ırmağa atladı; çocuğu kurtardı. Hâlbuki kendisi için: «Korkaktır!», «Alçaktır!» diyenlerden biri de bu çocuk idi. Bunun bu merdliğini* gören çocuklar: «Sâbit Efendi, fenâlık etmek için korkaktır, amma iyilik etmek için pek yiğit imiş!» demeğe başladılar. Bu veçh ile Sâbit Efendi, hem arkadaşlarının methine, hem de pederinin bir kat daha âferînine mazhar* oldu.

Ta'lîmler: Sâbit Efendinin babası ne nasihat verdi? – Sâbit Efendi ne sordu? – Pederi ne cevâb verdi? – Kimler kıra gittiler? – Oyun arasında ne oldu? – Sâbit Efendi niçin sabretti? – Diğer çocuklar ne dediler? – O da pederine ne dedi? – Pederi ne söyledi? – Birkaç gün sonra ne oldu? – Çocuğu kim kurtardı? – Sonra çocuklar ne dediler?

* [Hiddetlendi] kızdı.

* [Ta'yîb] ayıplamak.

* [Merd] cesûr; yiğit. Her türlü iyi hâllerde yiğit olan.

* [Mazhar] nâil; lâyük.

Otuz İkinci Kırâat – Küçük Bir Kızın Bir Cevâb-ı Hikmet-âmîzi*

Ârife isminde bir kızcağız var idi; vâlidesi bez parçalarından bir bebek yaptı; eğlenmek üzere kızına verdi. Ârife Hânım: «Ah! Benim sevgili kuzucuğum!» diyerek bebeği: kucaklar, öper, sever idi.

Vâlidesi bu sırada kitâb okumakta idi. Kızının bu hâlini görünce kitâbı elinden bıraktı; kızına: «Ârife! Kızım! Ben artık kitâbı okumayacağım. Şimdi yanıma gelebilirsin» dedi.

Ârife Hânım, bebeği bıraktı. Koşarak vâlidesinin yanına geldi; «Oh! Anneciğim seni ne kadar severim!» diyerek vâlidesinin boynuna sarıldı. Vâlidesi dedi, ki: «Sevgili kızım! Beni çok sevdiğini bilirim; beni sevdiğin için ben de çok memnûn ve mesrûrum*; lâkin bebeği de çok seviyorsun, değil mi?»

Ârife Hânım cevâben: «Evet! Anneciğim! Çok seviyordum; amma baktım ki o beni sevmiyor! Ben de onu artık sevmeyeceğim» dedi.

Vâlidesi: «Demek ki ben seni sevdiğim için sen de beni seviyorsun, öyle mi?» diye sorunca Ârife: «Hayır vâlideciğim! Sen, tâ küçüklüğümden ve seni sevmediğim vakitlerden beri beni seviyorsun; onun için ben de şimdi ancak seni seveceğim.» dedi.

Ta'limler: Ârife'nin vâlidesi kızına ne dedi? – Ârife aldığı şeyi ne yaptı? – Vâlidesi ne yapıyordu? – Sonra vâlidesi ne dedi? – Kız ne söyledi? – Vâlidesi bebek için ne dedi? – Ârife bebeği niçin bıraktı? – Ârife sonra ne dedi?

Otuz Üçüncü Kırâat – Durûb-ı Emsâl-Atalar Sözü

Ağaç yaş iken eğilir.

Anlatışa göre fetvâ verilir.

Akçenin gittiğine bakma! İşin bittiğine bak!

İşten artmaz, dişten artar.

İşsizlik, kötülüklerin anasıdır.

Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az.

Âlet işler el övünür; kılıç keser kol övünür.

İğneyi evvel kendine sok! Sonra çuvaldızı ele!

İyilik et, denize at! Bâlık bilmezse Hâlık bilir.

Bana, benden olur her ne olursa.

* [Hikmet-âmîz] hikmetli; 'akıllı.

* [Mesrûr] sevinçli.

Ak akçe kara gün içindir.
Altını sarrâfa sor, cevâhiri kuyumcuya.
Alma mazlûmun âhını, çıkar âheste âheste!
Parasını ‘azîz eden kendisini zelîl* eder.
Tenbele iş buyur! Sana ‘akıl öğretsin.
Tilki vardır baş keser, kurdun adı yamandır.
Çok söyleyen çok yanılır.
Hayvân ölür, semeri kalır; insân ölür, eseri kalır.

Otuz Dördüncü Kırâat – Yedi Yaşında Bir Çocuğun Doğruluğu

Memiş isminde bir köylü var idi. O kadar temiz yürekli idi, ki kimseye ziyânı dokunmasını istemezdi. Bu adam, komşularından birine olan cüz’î bir borcunu veremiyordu; lâkin borçlu kalmak da istemiyordu. Çâresiz! Beslemekte olduğu tavuklarını borcuna karşılık olmak üzere komşusuna verdi. Tavuklar, komşusunun evine götürüldü; fakat kapıları açık olduğundan tavuklar, ertesi günü yine almış oldukları Memiş Ağanın hânesine geldiler; onun kümesine gidip yumurtladılar. Bu sırada evde Memiş Ağanın yedi yaşındaki çocuğu var idi.

Sevgili tavuklarının seslerini işitince hemân kümese koştu. Samanların altını yokladı. Tavukların yeni yumurtladıkları yumurtaları gördü. Sevincinden ellerini birbirine çırptı: «Oh! Oh! İşte tâze yumurtalar! Şimdi vâlidem gelir; bunları pişirir; yeriz.» diyerek sevindi.

Sonra mektebde hocasından işitmiş olduğu bir nasîhat hâtırına geldi. Kendi kendine: «İyi amma bu yumurtalar bizim değildir. Pederim, tavukları komşumuza verdi. Elbette bu yumurtalar da komşumuza düşer. Geçen gün mektebde hocamız diyor idi, ki: bir şey bulduğunuz vakit sâhibi belli ise götürüp vermelisiniz. Öyle ise vâlidem gelmezden evvel bunları götürüp komşumuza vereyim» dedi.

Yumurtaları komşuya götürdü. Komşu ise çocuğun bu hâlinden o derece memnûn oldu, ki: «Âferîn oğlum!» diyerek yumurtaları kendisine bağısladı; hem de cebini yemiş ile doldurdu. Çocuk çok sevindi.

İşte böyle çocuklar sevilir; dünya ve âhirette âzîz olurlar.

* [Zelîl] alçak.

Ma'lûmât-i İbtidâiyye ve Nesâ-yih-i Nâfia Kitabının İncelenmesi

Ta'lîmler: Memiş Ağa nasıl adam idi? – Tavukları niçin komşusuna verdi? – Tavuklar ne yaptılar? – Memiş'in oğlu ne yaptı? – Çocuk ne düşündü? – Yumurtaları ne yaptı? – Komşusu ne dedi? Ve ne yaptı?